

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

LANDSKAPS | ARKITEKTENS PREFERENSER

MATILDA ÅSTRÖM
AVDELNINGEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR
EXAMENSARBETE VID
LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET
UPPSALA 2016

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet
EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp
Nivå: Avancerad A2E
© 2016 Matilda Åström, matilda.astrom@live.com
Titel på svenska: Landskapsarkitektens landskapspreferenser
Title in English: The landscape architect's landscape preferences
Handledare: Ylva Dahlman, institutionen för stad och land
Examinator: Susan Paget, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Petter Åkerblom, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Lav
Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet är skapade av författaren
Originalformat: A4
Nyckelord: Estetik, Preferensforskning, Miljöpsykologi, Biologiska förklaringsmodeller, Kulturella förklaringsmodeller, Sohlbergplassen, Prästgatan
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

I det här arbetet ”*Landskapsarkitektens landskapspreferenser*” är det jag som är landskapsarkitekten och det är mina preferenser som jag undersöker. Jag försöker svara på frågan varför jag tycker som jag tycker.

Studietiden har förändrat mig. Jag ser på världen på ett annorlunda sätt än vad jag gjorde tidigare, jag intresserar mig för saker som inte intresserade mig förut och min estetiska smak har ändrats. Jag ställer mig frågande till *varför?*

Mitt sökande efter svaret är det som har drivit mig framåt i mitt skrivande. Jag har sett detta examensarbete som en chans till reflektion, en chans att förstå min roll som landskapsarkitekt i ett större perspektiv.

I mitt sökande har jag haft stor hjälp av min handledare Ylva Dahlman som har varit ett stöd genom hela processen. Tusen tack för din tid och ditt engagemang!

SAMMANFATTNING

Det här arbetet är en undersökning av varför jag tycker som jag gör om de miljöer som omger mig. Utgångspunkten har varit den empiriska forskningen och specifikt två förklaringsmodeller som beskriver vad människors landskapspreferenser påverkas av - en biologisk och en kulturell. Den biologiska förklaringsmodellen menar att preferens påverkas av de miljöer som har haft evolutionär betydelse för människan och att dessa preferenser är generella för den mänskliga arten. Den kulturella förklaringsmodellen beskriver en mer individuell estetik där samhället, en individs uppväxt och erfarenheter påverkar preferensen.

Det är ofta landskapsarkitektens estetiska uppfattning som har avgörande roll för hur gestaltningen av en plats blir. Detta kan anses problematiskt då landskapsarkitekters estetiska uppfattning i många fall skiljer sig från brukarnas. Eftersom mina övertygelser och stilideal blir andra människors verklighet då de vistas i de miljöer som jag skapar, anser jag att det är viktigt att ifrågasätta mina egna preferenser och att förstå om de är individuella uppfattningar eller om de kan anses generella för den mänskliga arten.

Syftet med den här uppsatsen har varit att, utifrån biologiska och kulturella modeller, förklara vad mina landskapspreferenser påverkas av. Studien har utgått från två platser som jag tilltalas av: Sohlbergplassen längs länsväg 27 i Norge och Prästgatan i Gamla

stan i Stockholm. Jag har jämfört platsernas egenskaper med vad den biologiska och kulturella förklaringsmodellen säger om landskapspreferens för att hitta en förklaring till varför jag tycker som jag gör om dem.

Slutsatsen är att min preferens påverkas av både mitt biologiska och mitt kulturella arv. Jag tilltalas av miljöer som ser ut att kunna gynna mänsklig överlevnad och miljöer som har ett viss mått av spänning. Jag tilltalas också av miljöer som har egenskaper som ligger i tiden eller som stämmer in på den estetik som är typiskt för den svenska kulturen. Jag känner mig trygg i miljöer som påminner mig om det landskap som jag har växt upp i och vissa saker har jag lärt mig att uppskatta på landskapsarkitektutbildningen.

Det är viktigt att som landskapsarkitekt ha förståelse för vad som påverkar landskapspreferensen då vi arbetar med att utforma platser för alla medborgare i samhället. Den biologiska förklaringsmodellen erbjuder riktlinjer som kan omvandlas till användbara gestaltungsverktyg eftersom den typen av preferens är generell för den mänskliga arten. De kulturella influenserna i samhället påverkar oss alltid och arkitekturen är ett uttryck för tidens anda. Att förstå detta är det första steget för att kunna hantera, behärska och utnyttja de kulturella influenserna i vårt arbete med att skapa bra arkitektur.

SUMMARY

This is a summary of the essay and it gives a brief description of Background, Aim and research questions, Delimitations, Method, Result and Discussion.

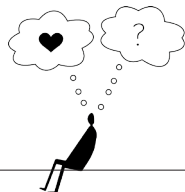
Background

My choice of topic is based on my desire to understand what influences my aesthetic taste. Since my preferences become other people's reality I believe it is important to question them. I want to become an even better landscape architect and challenge the norms and ideals that influence me. If I do, I think I can take decisions that are more well grounded and conscious.

My starting point has been the empirical research field and specifically two explanatory models that describe what people's landscape preferences are influenced by - the biological and cultural. The biological explanatory model suggests that preference is influenced by the environments that have had evolutionary importance for mankind and that these preferences are general to the human species (Hägerhäll 2005, p. 214). The cultural explanation model describes a more individual aesthetic, in which society, the individual upbringing and experiences affect the preference (Hägerhäll 2005, p. 215).

The preferences of the landscape architects often plays a crucial role in a design (Sternudd see Paget 2008, p.177). This can be problematic because the landscape architects aesthetic perception often differs from the users (Paget 2008, p.177).

I believe it is important to question my own preferences and to understand whether they are individual perceptions or if they can be considered general to the human species.

Aim and research questions

The aim of this thesis is to, on the basis of biological and cultural models, explain what my landscape preferences are influenced by. The research questions are:

What do the biological and cultural explanatory models say about landscape preference?

What are my landscape preferences?

Delimitations

The survey is based on my personal preferences and focuses on two places that I like - Sohlbergplassen along road 27 in Norway and Prästgatan in the Old Town of Stockholm. I have compared the sites with the biological and cultural theories of landscape preference, to find an explanation to why I like them.

Method

I have used three main methods: case study, literature review and analysis. The literature review answers the first research question, while the case study answers the second one. The analysis compares the results from the literature review with the results of the case study in order to fulfill the aim of the essay. The methods are explained in more detail under each heading.

Case study

To identify my preferences, I studied Sohlbergplassen and Prästgatan. The study was performed by site analysis and a literary method was used to describe my experiences of the sites on the basis of the analysis.

The site analysis was carried out partly by visual analysis and partly through an analytical method called "Dancewalk practice". I started with the visual analysis and wrote down what I saw, things that happened and associations.

Dancewalk practice consists of four exercises which are all ways of approaching a place in a different way¹. They help the visitor to focus attention on aspects linked to the other senses than sight as sound, odor, touch, how the body's placed in the room¹. The four exercises called Meditation: Closed Eyes, Touch, Kinaesthetica and Associative writing.

I described the places with help from Alexandra Lange's book "Writing about architecture" from 2012. Lange (2012, pp. 8-19) gives examples of how to write architectural criticism and argues that one should choose a theme, a way to structure the text and an approach. The theme of my descriptions were to write about what about the places that appealed to me and I chose to structure my descriptions using the "walk-through" structure. My approach was the formal and the experiential.

Literature study

The literature study focused on the biological and cultural explanatory models for landscape preference. My starting point was Hägerhäll (2005, pp. 209-223). She gives an introduction to the subject and refers to studies which gives more details about the various theories.

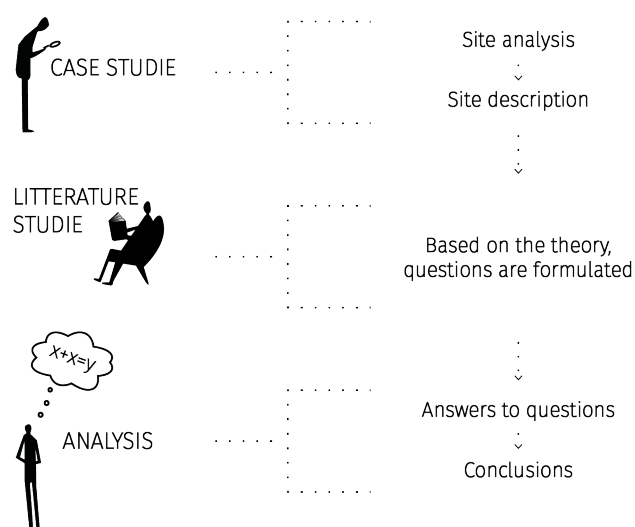
To get a deeper understanding of how society and culture have influenced man's view of the landscape, I chose to study Sverker Sörlins book "Naturkontraktet - om naturumgängets idéhistoria" from 1991. By understanding the historical ideas concerning the landscape, it's easier to understand the approach in society today. It largely consists of thoughts formulated a long time ago (Sörlin 1990, p. 25). I combined Sörlin with a chapter entitled "Trädgårdens funktionalism" av Thorbjörn Andersson in the book "Att bygga ett land" from 1998. The chapter describes the cultural characteristics in architecture and landscape architecture in Sweden during the last century.

Analysis

The analysis was conducted by answering a number of questions. The questions were formulated in the theory part next to each sub-section, with the purpose to highlight the essence of the text. There were a total of 20 questions and they were answered by reviewing the site descriptions of Sohlbergplassen and Prästgatan. The description of the sites had been written before the theory part and thus before the questions were formulated.

The answers to the questions revealed if my perception of the sites could be explained by the theory and if my experience was culturally or biologically determined. The aim of the thesis was thereafter fulfilled.

METHOD

¹ Anna Asplind choreographer and the originator of the method dance walk-practice, mail November 9, 2015

Result

The conclusion is that my preferences are influenced by both my biological and my cultural heritage. I'm attracted to environments that look like they could favor human survival and to environments that feel thrilling. I also like environments that are typical at this moment in time, or that apply to aesthetics that are typical for Swedish culture. I feel safe in environments that remind me of the landscape that I've grown up in and some things I have learned to appreciate during my education as a landscape architect.

Discussion

The aim of this work was to, on the basis of biological and cultural models, explain what my landscape preferences are influenced by. I have to some extent succeeded even though I have not managed to provide a comprehensive explanation. I understand now that there is no simple answer to what affects my aesthetic taste, but I know it's a combination of my three levels of being: a biological organism, a social and cultural being and an individual.

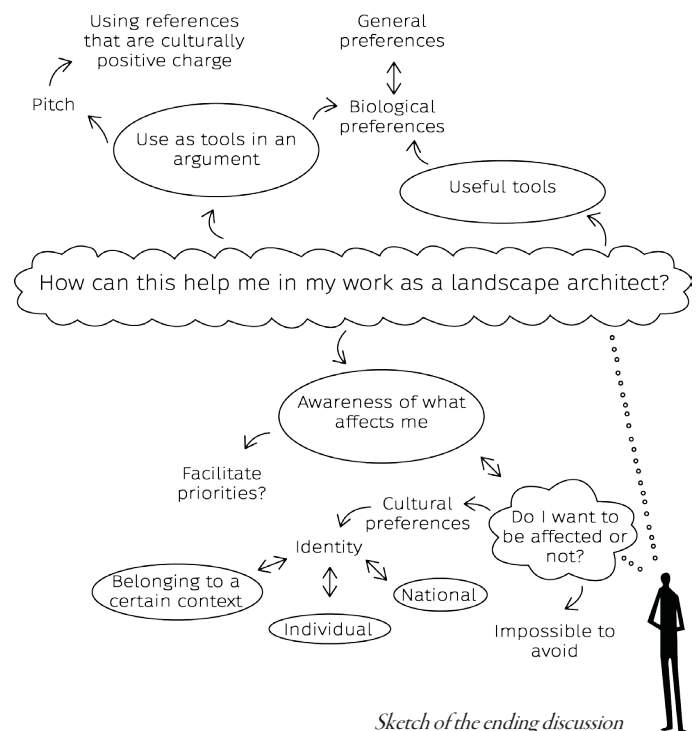
The analysis was conducted by answering a number of questions that were asked in the theoretical part. This was a good way to keep a common thread between the different parts. The difficulty lay in being able to ask the right questions as these were crucial for the conclusions of the work. I felt a certain frustration that I could not find a clear relationship between the cultural explanatory model and my preferences for Prästgatan. I didn't ask the right questions and the relationship between cultural influences and my landscapes preferences is something that I would like to investigate further and in a different way.

Because the biological theories are based on fundamental human needs, generations after us will be attracted to the same aspects of the environment as we are today. Therefore there is a point to gain knowledge of these biological theories and use it in the role of a landscape architect.

Despite this, it will always be difficult to create timeless architecture, everything we do is also influenced by the society in

which we live, the zeitgeist. We can not avoid it even if we want to. The architecture will reflect the spirit of the time, it shows the annual rings of society's and its development. Cultural influences may contribute to variation and development, but in a social group, they can also create uniformity where beliefs and values are shared.

This work has primarily given me a greater understanding of myself and what affects me. I hope and believe it will be a useful tool in my career and it will help me to set priorities that contribute to good architecture.

INTRODUKTION	11	METOD	19
INLEDNING	12	FALLSTUDIE	20
Två förklaringsmodeller	12	Platsanalys	20
Två platser	13	Visuell Analys	20
PROBLEMFORMULERING	14	Dancewalk Practice	20
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	14	Litterär beskrivning av mina upplevelser	22
AVGRÄNSNINGAR	14	Metodlitteraturen	22
MÅLGRUPP	14	Mina ställningstaganden utifrån metodlitteraturen	22
BEGREPP	15	LITTERATURSTUDIE	23
Landskapspreferens	15	ANALYS	23
Natur, landskap och miljö	15	MINA PREFERENSER	25
Kultur	16	SOHLBERGPLASSEN	26
Estetik	16	Mitt besök på Sohlbergplassen	27
LÄSANVISNING	16	PRÄSTGATAN	30
Inroduktion	16	Mitt besök på Prästgatan	31
Metod	16		
Resultat-Mina preferenser, teori och analys	16		
Diskussion	17		

TEORI	35	ANALYS	47
BIOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER	36	SVAR PÅ FRÅGORNA FRÅN TEORIN	48
De biologiska likheterna	36	Den biologiska förklaringsmodellen	48
Synen	36	Den kulturella förklaringsmodellen	50
Känslan	36	SLUTSATS	52
Hörseln	36	DISKUSSION	55
Luktsinnet	36	HAR SYFTET UPPNÅTT?	56
Balans- och kroppssinnet	37	DISKUSSION KRING SLUTSATSEN	56
De biologiska skillnaderna	37	METODDISKUSSION	56
Teorier	38	Fallstudie	56
Vegetation	38	Litteraturstudie	57
Vatten	39	Analys	58
Diversitet	39	BIOLOGISKA OCH KULTURELLA	60
Förutsägelse av preferens	40	INFLUENSER	60
Utsikt och tillflykt	40	Den biologiska förklaringsmodellen	60
KULTURELLA FÖRKLARINGSMODELLER	40	som arbetsverktyg	61
Historisk tillbakablick	41	Kulturella influenser - identitet på gott	61
Agrarsamhället	41	och ont	62
Den antika natursynen	41	Kulturella influenser - värdeskapare	62
Den judisk-kristna natursynen	41	Kulturella influenser - viktiga för utveckling	62
Medeltid	42	Reflektion	62
Renässansen	42	FORTSATTA FORSKNINGSFRÅGOR	63
Upplysningstiden	42	REFERENSER	65
Industrialismen	43		
Kulturella influenser idag	43		
Det ekologiska tankesättet	43		
Landskapet som kulturell inspirationskälla	43		
Det svenska landskapet	44		
Jag som individ	45		

INTRODUKTION

*I detta kapitel presenteras bakgrund,
problemformulering, syfte, frågeställningar,
avgränsning, målgrupp, begrepp och
läsanvisning.*

INLEDNING

Mitt val av ämne grundas i min vilja att förstå vad som påverkar min estetiska smak. Efter fem universitetsår märker jag att jag har blivit påverkad. Mitt sätt att se på landskapsarkitektur har förändrats genom att jag har lärt mig mer om ämnet, har försökt förstå mig på det och genom att jag har studerat vad andra, mina förebilder, har skapat innan mig. Jag har rättat mig efter disciplinens praxis och anammat dess arbetssätt för att sakta men säkert bli en färdig landskapsarkitekt.

I och med att mitt sätt att se på landskapsarkitektur har förändrats har också mina smakpreferenser gjort det. Jag skulle vilja se det som att jag har fått ett öppnare sinne, att det inte bara är ytan som räknas utan att en plats funktion och de tankar som ligger bakom en gestaltning har minst lika stor betydelse för vad jag ska tycka om slutresultatet. Samtidigt är det möjligt att min smak har blivit mer nischad och anpassad efter vad som inom branschen anses som estetiskt tilltalande och i så fall kan det till och med vara så att jag har blivit mer trångsynt.

Eftersom mina övertygelser och stilideal blir andra människors verklighet då de vistas i de miljöer som jag skapar anser jag att det är viktigt att ifrågasätta mina egna preferenser. Jag vill utvecklas som landskapsarkitekt och utmana de normer och ideal som påverkar mig för att kunna fatta gestaltsbeslut som är än mer medvetna och välgrundade.

Två förklaringsmodeller

Enligt Caroline Hägerhäll (2005, s. 214), doktor i landskapsarkitektur på SLU, är människans upplevelse av landskapet en mycket komplex fråga som kan studeras ur flera olika vetenskapliga perspektiv. Hägerhäll fokuserar främst på den empiriska forskningen och inom detta område finns det två förklaringsmodeller som beskriver vad människors landskapspreferenser påverkas av - en biologisk och en kulturell. Med den biologiska förklaringsmodellen menar Hägerhäll (2005, s. 214) att vi

människor tilltalar av den typ av miljöer som har haft en evolutionär betydelse för mänsklighetens överlevnad och utveckling. Dessa preferenser är generella och stämmer in på de flesta människor i världen (Ulrich 1983 se Hägerhäll 2005, s. 214; Kaplan & Kaplan 1989 se Hägerhäll 2005, s. 214).

Teorier som kan härledas till den biologiska förklaringsmodellen är bland annat Jay Appletons teori om utsikt och skydd (prospect-refugeteorin) och Stephen och Rachel Kaplans teori för förutsägelse av preferens (Hägerhäll 2005, s. 215). Det finns även en mängd studier som pekar på att preferens för specifika landskapselement är kopplade till deras evolutionära betydelse för människan (Hägerhäll 2005, s. 216). Exempel på ett sådant landskapselement är närvaron av vatten (Coss & Moore 1990).

Den kulturella förklaringsmodellen beskriver en mer individuell estetik där en individs övertygelser och värderingar påverkar vad personen anser som estetiskt tilltalande (Hägerhäll 2005, s. 215). Yi-Fu Tuan (1974, s.4), geograf och professor från University of Wisconsin-Madison, hävdar att en persons övertygelser och värderingar i sin tur påverkas av individens erfarenheter och av den sociala kontext som individen befinner sig i.

Det är inte så att den biologiska och den kulturella förklaringsmodellen konkurrerar, tvärt om - de kompletterar varandra (Hägerhäll 2005, s. 217). Den biologiska förklaringsmodellen fokuserar på den faktiska fysiska miljön och dess uppbyggnad medan den kulturella förklaringsmodellen fokuserar på individens mentala föreställningar av den (Hägerhäll 2005, s. 214). Upplevelsen av landskapet bestäms alltså av hur det fysiska landskapet ser ut men också av individens mentala föreställningar av

det hon ser. Tuan (1974, s.245) menar att människan är en biologisk organism, en social varelse och en unik individ och att dessa tre nivåer av varande påverkar en persons preferenser.

Hägerhäll (2005, s. 214) hävdar att det finns en avgörande skillnad mellan den biologiska och kulturella förklaringsmodellen i avseende på natursyn. I den biologiska förklaringsmodellen blir naturen essentiell för människans överlevnad (Hägerhäll 2005, s. 214). I den kulturella förklaringsmodellen är inte naturen mer nödvändig än någon annan miljö; dess värde och mening bestäms genom att samhället och individen tillskriver den speciella värden (Hägerhäll 2005, s. 215).

Det är väsentligt att som landskapsarkitekt förstå skillnaden mellan den biologiska och den kulturella förklaringsmodellen, då de preferenser som kan härledas till den biologiska förklaringsmodellen ofta är gemensamma för många människor och därför kan vara viktiga att beakta i utformandet av den fysiska miljön (Hägerhäll 2005, s. 209).

Med detta påstår jag inte att de kulturellt förvärvade preferenserna är mindre viktiga. Det är de kulturella influenserna som gör oss föränderliga och driver utvecklingen framåt i världen (Sörlin 1991, s. 38). Genom att vara mer medveten om sina preferenser kan landskapsarkitekten frigöra sig från traditionella sätt att tänka och därmed driva utvecklingen framåt.

Två platser

Enligt Susan Paget (2008, s.187), doktor i landskapsarkitektur på SLU, är användandet av förebilder ett vedertaget sätt för landskapsarkitekten att hitta inspiration och kunskap till nya projekt. Själv har jag ett antal projekt i min repertoar och ett av mina favoritprojekt är norska vägverkets satsning "Nasjonal turistvei".

Projektet berör 18 vägar runt om i Norge och motivet är att marknadsföra den vackra naturen längs vägarna genom att förstärka den med nytänkande arkitektur och tankeväckande konst (Statens vegvesen 2015). Jag är speciellt fascinerad av Sohlbergplassen viewpoint, en plattform längs länsväg 27 med utsikt mot Rondane.

Jag fick upp ögonen för platsen när vi under mitt andra år på utbildningen hade en föreläsning med arkitekten Rickard Riesefeld som berättade om projektet. Det är en av de föreläsningarna som har gjort starkast intryck på mig och jag kom ihåg hur jag tänkte: "Det där, det är riktigt bra arkitektur".

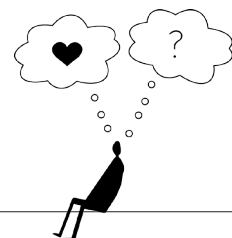
Jag tilltalades av att den på bilderna kändes så enkel och självklar i sin utformning då den slingrade sig fram mellan furorna mot en hisnande utsikt. Den utstrålade uttrycksfullhet samtidigt som den hade ett lågmält och minimalistiskt uttryck. Med sin enkla och dova färgskala tog den inte för mycket uppmärksamhet från utsikten som är huvudattraktionen på platsen.

Jag har helt klart en förkärlek till arkitektur i nära samspel med naturen men jag inspireras även av urbana miljöer. Här är det inte ett specifikt projekt som jag ser som den största förebilden, utan snarare en urban morfologi - den vi ser i många av de medeltida delarna av svenska städer.

Vi ser exempel på detta bland annat innanför ringmuren i Visby och i Gamla stan i Stockholm. Jag associerar dessa miljöer med semestertider, platser man besöker - inte för att man måste, utan för att det är den perfekta miljön att planlöst strosa runt i. De har något gemensamt som lockar med sin oregelbundenhet och sin intima skala.

Ett exempel på detta är Prästgatan i Gamla stan, som inte bara är oregelbunden och intim utan också går i en båge som skapar en spänning i gaturummet. De färgglada byggnaderna får en framträdande roll då de tydligt lyfts fram i och med den krökta formen på gatan.

Jag undrar vad det är med dessa miljöer som fånglar mig. Är det biologiskt eller kulturellt betingat? Finns det ett värde i att ha dem i min repertoar eller håller det mig tillbaka och gör att jag tänker i gamla invanda mönster?

PROBLEMFORMULERING

En landskapsarkitekts estetiska referenser och preferenser har oftast en avgörande roll för hur den slutgiltiga gestaltningen blir (Sternudd se Paget 2008, s.177). Många landskapsarkitekter ser sig som smakdomare och anser sig ha tolkningsföreträde i de estetiska frågorna gentemot brukarna (Paget 2008, s.177). Detta kan vara problematiskt då landskapsarkitektens estetiska uppfattning ofta skiljer sig från brukarnas vilka är de som faktisk ska använda platsen och som påverkas mest av den (Paget 2008, s.177).

Det har under de senaste åren pågått en debatt kring behovet av en större social medvetenhet hos landskapsarkitekterna, att de skulle behöva en större förståelse för hur brukarna uppfattar den fysiska miljön och hur de använder den (Paget 2008, s. 26). Paget menar att landskapsarkitekten ofta ställs inför dilemmat att agera solidariskt gentemot brukarna, vara lojal mot sin beställare och samtidigt leva upp till sina konstnärliga mål. Finn Werne (1997, s.16), professor i arkitektur på Lunds tekniska högskola, poängterar att detta är ett dilemma som kommer att kvarstå så länge vissa utformar arkitektur och andra brukar den. Hur arkitekten löser detta problem utgör ofta skillnaden mellan bra och dålig arkitektur (Werne 1997, s.16).

Mitt mål, liksom många arkitekters, är att skapa bra arkitektur som tilltalar brukarna lika mycket som beställaren och mig själv. Den som förstår sin yrkesroll och dess bakomliggande drivkraft har också möjlighet att förändra sin roll i önskvärd riktning (Molander 1991, se Paget 2008, s. 26). Grundat på detta anser jag att det är viktigt att förstå vilka aspekter som påverkar de val jag gör som landskapsarkitekt, då det är första steget för att kunna utvecklas.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med den här uppsatsen är att, utifrån biologiska och kulturella modeller, förklara vad mina landskapspreferenser påverkas av.

Vad säger den biologiska och den kulturella förklaringsmodellen om landskapspreferens?

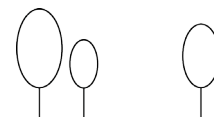
Vilka är mina landskapspreferenser?

AVGRÄNSNINGAR

Arbetet utgår från mina personliga preferenser och fokuserar på två platser som jag tilltalas av - Sohlbergplassen och Prästgatan i Gamla stan i Stockholm. De preferenser som undersöks inom ramen för detta arbete är endast de som har koppling till dessa två platser. Preferenser som inte kan härledas till platserna behandlas således inte.

MÅLGRUPP

Arbetet vänder sig främst till andra landskapsarkitekter som kan bli inspirerade till att försöka förstå och ifrågasätta sina egna estetiska preferenser. Det vänder sig också till personer med andra skapande yrken så som arkitekter, konstnärer och planerare som kan bli inspirerade till att försöka förstå och ifrågasätta sina egna preferenser inom sitt verksamhetsområde. Arbetet redovisas som en rapport med foton och illustrationer.

BEGREPP

Nedan ges förklaringar till begrepp som är viktiga för förståelsen av uppsatsen.

Landskapspreferens

Ordet landskap har en mängd betydelser. Den ursprungliga betydelsen var enligt Hägerstrand & Sporrøng (2015) *”ett tämligen väl avgränsat område som identifierades genom dem som bodde inom dess gränser”*. Med tiden breddades begreppet till att innefatta både verkliga och tänkta miljöer ofta med anknytning till det som ansågs vara ”ren natur” (Hägerstrand & Sporrøng 2015). En nutida vetenskaplig definition av begreppet landskap skulle kunna vara:

”en helhet bestående av såväl naturgivna som kulturbundna inslag som är ett påtagligt och karakteristiskt resultat av samspelet mellan ett specifikt samhälle, dess kulturella preferenser och potential samt de naturgeografiska förutsättningarna.”
(Hägerstrand & Sporrøng 2015)

Detta visar på att ordet landskap idag inte bara förknippas med vad som kan anses som ”ren natur” utan också den miljö som är påverkad av människan så som städer och odlingslandskap.

Enligt Sjögren (2015) betyder ordet preferens något som en människa föredrar, vilket är synonymt med ”tycka mer om” och ”anses bättre” än något annat. I detta arbete är jag inte ute efter att rangordna miljöer efter någon hierarki utan bara vad det är som gör att en människa tilltalas av en viss typ av miljö. Detta är enligt Hägerhäll (2005, s.209) också en del av preferensforskningens mål.

Hägerhäll (2005, s.213) förklarar att preferens är en bredare definition av begreppet estetik och att det kopplar ihop estetiska värderingar med individens sätt att fungera och anpassa sig till miljön. Hon skriver vidare att begreppet estetik är svårt att

använda i samband med en komplex vardagsupplevelse som den av landskapet. Landskapsestetiken måste kombinera det estetiska uttrycket på platsen med dess funktion då båda dessa faktorer påverkar människans intryck av platsen (Hägerhäll 2005, s.213).

Hägerhäll (2005, s.209) förklarar att preferensbedömningar dels nyttjas för att se hur omtyckta vissa miljöer är men också för att finna underliggande strukturer i människors preferenser. I samband med forskning av människans upplevelse av landskapet används oftast begreppet preferens istället för estetik. Men preferens innefattar även den estetiska upplevelsen och kan därmed närmast anses som synonymt med begreppet (Hägerhäll 2005, s.213).

I detta arbete används den tolkning av preferens som nyttjas inom preferensforskning och som tar hänsyn till både den estetiska upplevelsen och funktionen av landskapet. Jag översätter begreppet landskapspreferens till en fysisk miljö som en människa tilltalas av både i avseende på dess uttryck och funktion.

Natur, landskap och miljö

Begreppet natur är komplicerat och både synen på den och begreppets innebörd har förändrats genom historien (Sörlin 2015). Den vanligaste beskrivningen av natur är: *”Den av människor (relativt) opåverkade yttre naturmiljön”* (Sörlin 2015). Begreppets innebörd kan även beskrivas som den materiella världen i stort, det vill säga i stort sätt allt på jorden (Sörlin 2015).

Enligt Hägerstrand & Sporrøng (2015) är det vanligt att begreppen natur och landskap sammanblandas. Sörlin (1991) beskriver sambandet mellan samhällsutveckling och natursyn genom historien och natursynen likställer jag med synen på landskapet.

Miljö är ett annat begrepp som har kommit att överta vissa av naturbegreppets betydelser, framförallt när det behandlar nedsmutsning av naturen och dess förfall (Sörlin 2015). Detta har gjort att ordet natur har fått en allt starkare överton av vildmark

och renhet under det senaste seklet. Även i detta fall har jag valt att ha transparens mellan begreppen så natur, miljö och landskap används parallellt för att beskriva den fysiska omgivningen i detta arbete. Vilken typ av fysisk omgivning det är frågan om framgår av kontexten som begreppen används inom.

Kultur

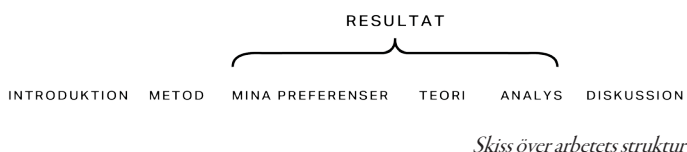
Tuan (1974, s. 5) hävdar att det inte finns två människor som ser samma verklighet och att det inte finns två sociala grupper som drar samma slutsatser av sin omgivning - det är kulturellt betingat. Cicero, en romersk talare, författare och politiker, beskrev kulturen som själsodling och den tyske filosofen Kant definierade kultur som "något högre än vad naturen själv kan åstadkomma" (Järv 2015). Människan har förmåga att skapa sin egen mentala verklighet, ett abstrakt språk där religion, myter, legender, taxonomi-system och vetenskap är beståndsdelar (Tuan 1974, s. 13). Det är denna abstrakta värld som är kulturen, det är människans sätt att känna sig hemma i naturen och detta har tett sig på olika sätt på olika platser och i olika tider (Tuan 1974, s. 13). Det är denna vida betydelsen av kultur som används i arbetet, det vill säga allt som inte är biologiskt betingat, det som berör den alternativa verkligheten som vi människor lever i.

Estetik

Enligt Hermerén (2015) har begreppet estetik flera betydelser där den första härstammar från antikens Grekland och Platons indelning av olika kunskapstyper där estetik betyder förnimmel-sekunskap - kunskap om intrycken från våra sinnen. Hermerén (2015) förklarar att empirisk estetik avser biologiska, psykologiska och sociala undersökningar av faktorer som påverkar skönhetsupplevelsen och estetiska preferenser - det vill säga den typ av estetik som undersöks i detta arbete. I detta arbete förekommer både begreppet preferens och estetik men båda syftar på skönhetsupplevelsen av landskapet.

LÄSANVISNING

Arbetet är uppdelat i sex delar - *Introduktion, Metod, Mina preferenser, Teori, Analys och Diskussion*. *Mina preferenser, Teori*, och *Analys* bildar tillsammans resultatdelen.

Introduktion

Inledning ger en introduktion till ämnet, målar upp problemställningen, redovisar syftet, frågeställningar, avgränsningar, begrepp och arbetets upplägg.

Metod

Metod går igenom de metoder som har använts, vilka utgörs av en litteraturstudie, en fallstudie av mina estetiska preferenser och en analys.

Resultat - mina preferenser, teori och analys

Avsnittet *Mina preferenser* inleder resultatdelen och består av fakta samt platsbeskrivningar av Sohlbergplassen och Prästgatan där jag beskriver vad jag upplever och vad jag tilltalas av på platserna. Avsnittet svarar på frågeställningen: "Vilka är mina landskapspreferenser?"

Teori behandlar teorier kring landskapspreferens. Kapitlet är uppbyggt efter en trattmodell med huvudrubrikerna: *Biologiska förklaringsmodeller* som behandlar människan som en biologisk organism och *Kulturella förklaringsmodeller* som behandlar människan som en social och kulturell varelse samt som individ. De biologiska förklaringsmodellerna är generella och stämmer in på de flesta mänskliga individer, vilket trattens bredd ska symbolisera.

Kulturella förklaringsmodeller inleds med ett brett perspektiv där samhället och kulturens påverkan på människan förklaras. Detta sätts i ett historiskt perspektiv där jag på ett övergripande sätt visar på sambandet mellan samhället och människans syn på landskapet genom historien. Den historiska tillbakablicken löper i kronologisk ordning, från att människans kultiverade historia börjar för 5,5 miljoner år sedan till idag, men berör endast de stora samhällsdragen. Syftet med tillbakablicken är att erbjuda en grundförståelse för hur sambandet mellan samhälle och natursyn har sett ut. Närmare nutid smalnar det geografiska perspektivet av till att fokusera på det svenska samhället och den svenska natursynen, då det är detta som har haft störst påverkan på mig. Teoridelen avslutas med en beskrivning av mig som individ för att täcka upp alla nivåer av varande som enligt Tuan (1974 s, 245) påverkar våra preferenser. Avsnittet svarar på frå-

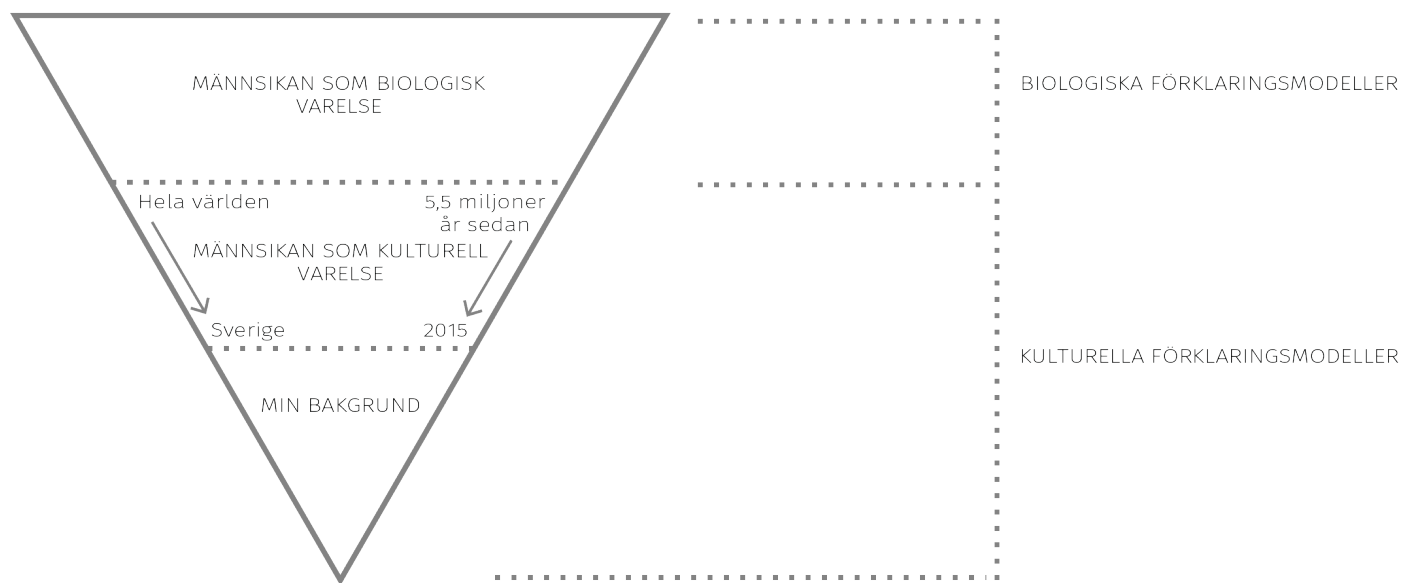
geställningen: "Vad säger den biologiska och kulturella förklaringsmodellen om landskapspreferens?" och det täcker upp vad som påverkar en individs personliga preferenser - från det stora till det lilla perspektivet.

Resultatdelen avslutas med *Analys* där mina personliga preferenser för de två platserna härleds genom biologiska och kulturella förklaringsmodeller för landskapspreferens. På så vis uppfylls arbetets syfte "... att, utifrån biologiska och kulturella modeller, förklara vad mina landskapspreferenser påverkas av."

Diskussion

I *Diskussion* förs ett resonemang kring analysen och metodvalen. Diskussionen avslutas med att resultat och slutsatser värderas och diskuteras i en större kontext med utgångspunkt från den biologiska och kulturella förklaringsmodellen.

TEORI

Skiss över teoridelens struktur som kan liknas vid en tratt

METOD

I detta kapitel redovisas de tre huvudmetoderna: fallstudien, litteraturstudien och analysen. Litteraturstudien svarar på den första frågeställningen: "Vad säger den biologiska och den kulturella förklaringsmodellen om landskapspreferens?" och fallstudien svarar på den andra frågeställningen: "Vilka är mina landskapspreferenser?". I analysen jämförs resultatet från litteraturstudien med resultatet från fallstudien för att kunna uppfylla arbetets syfte. Metoderna förklaras i mer detalj under respektive underrubrik.

FALLSTUDIE

Fallstudier genererar praktisk och kontextberoende kunskap som uppnås genom att avgränsade exempel från verkligheten studeras (Granvik 2015, s.58). Ett fall är ett specifikt fenomen bundet till tid och rum och kan antingen ha *inneboende relevans* eller vara *målmedvetet valt* (Johansson 2003, ss. 5-14). En fallstudie med *inneboende relevans* är en studie där forskaren inte är intresserad av att generalisera sina upptäckter utan bara är intresserad av just det specifika fallet (Johansson 2003, s.14). Ett *målmedvetet valt fall* är valt för sina specifika kvalitéer och används då forskaren vill kunna föra ett mer generellt resonemang (Johansson 2003, s.14). Jag har arbetat med en fallstudie med *inneboende relevans* och studien fokuserar på mina personliga landskapspreferenser.

För att identifiera mina preferenser utgick jag från två fysiska platser, Sohlbergplassen och Prästgatan, som jag uppfattar som god arkitektur. För tydlighetens skull vill jag poängtera att det inte var platserna som var fallstudien - platserna var bara ett sätt att avgränsa studien och fallet är alltså mina preferenser. Studien utfördes genom platsanalys då jag inhämtade information om platserna och funderade över vad som gjorde att jag tilltalades av dem. En litterär metod användes sedan för att beskriva mina upplevelser av platserna utifrån analysen.

Platsanalys

Syftet med platsanalysen var att förstå mina preferenser för platserna mer på djupet. Sohlbergplassen besöktes vid ett tillfälle den 10:e oktober 2015 mellan klockan 12:20 och 14:30. Prästgatan analyserades vid två tillfällen, dels den 28:e september 2015 mellan klockan 11:45 och 13:30 och dels den 5:e oktober 2015 mellan klockan 10:00 och 11:30. Anledningen till att Prästgatan besöktes två gånger var att metoden för analysen utvecklades efter att det första besöket hade ägt rum och det blev därför väsentligt att återvända till platsen för att komplettera analysen.

Platsanalysen för respektive plats inleddes med en visuell ana-

lys och fördjupades genom en så kallad "*Dancewalk practice*", en analysmetod framtaget av koreografen Anna Asplind.

Visuell analys

Platserna besöktes till fots och de redskap som användes var penna, skissblock och kamera. Analysen inleddes med en visuell granskning då jag antecknade mina upplevelser av platserna. Jag skrev ner allt som föll mig in, vad jag såg, saker som hände och associationer som jag gjorde.

Skisser var av associativ karaktär och med detta menar jag att de var mina mentala bilder av platsen snarare än det jag såg framför mig. För mig är detta en bra metod för att förstå en plats och hitta vad som, i min mening, är extra signifikant för den.

Jag tycker att fotografier är ett oombärligt redskap vid inventering av en plats och så även i detta fall. Bilderna blev en form av minnesanteckningar som gick snabbare att samla in än det skriva ordet, det var essentiellt att kunna gå tillbaka till bilderna under beskrivningen av platserna för att få hjälp att hitta rätt formuleringar och bli påmind hur jag faktiskt kände när jag befann mig där.

Min mentala bild av Prästgatan som visar hur påtagliga de välvdagatorna är

Dancewalk practice

Dancewalk practice är ett tillvägagångssätt för att närma sig en plats på annorlunda sätt, vilket i sin tur kan leda till att upptäcka nya insikter om platsens inneboende kvalitéer¹.

Information från omvärlden registreras genom våra sinnen: synen, hörseln, luktsinnet, smaken, känseln samt balans- och kroppssinnet som talar om var vi befinner oss i förhållande till vår

¹Anna Asplind koreograf och upphovsman till metoden *dancewalk practice*, mail 9 november 2015

omgivning (Illustrerad vetenskap 2015). Synen är det mest välutvecklade av våra sinnen och dominerar vårt medvetet registrerande av omvärlden (Tham 1997, s. 16).

Tham (1997, s. 12) skriver att varseblivningen av en plats sker genom två parallella system i hjärnan - ett medvetet och ett omedvetet. Det omedvetna systemet arbetar en miljon gånger snabbare än det medvetna vilket innebär att vi tar in mycket information som vi inte aktivt registrerar (Tham 1997, s. 12).

Metoden *Dancewalk practise* hjälper till att skapa en större medvetenhet om andra sinnen än synen för att tillgängliggöra fler informationskanaler från omgivningen². Den hjälper betraktaren att fokusera uppmärksamheten på aspekter kopplade till de andra sinnena så som ljud, doft, känsel, hur kroppens placering i

rummet får oss att känna och tankar som triggas igång².

Många av landskapsarkitektens analysmetoder fokuserar på det visuella och går ut på logiskt och rationella tänkande medan denna fokuserar mer på de känslor och tankar som våra sinnen får oss att känna i det fysiska rummet. *Dancewalk practice* blir på så sätt ett bra komplement till andra analysmetoder och är i detta fall högst relevant då arbetet fokuserar på att hitta fysiska och sinnliga kvalitéer som gör att en plats upplevs tilltalande. Metoden består av fyra övningar: *Meditation: Closed eyes, Touch, Kinaesthetica och Associative writing*.

²Anna Asplind koreograf och upphovsman till metoden *dancewalk practice*, mail 9 november 2015

De fyra övningarna som ingår i Dancewalk practice

"Meditation: Closed eyes"

Hitta en plats där du kan stå eller sitta i en stund. Blunda i 15 minuter och fokusera på: Hur rummet låter, vilka inre bilder skapas av det du hör?
Vilka dofter känner du?
Hur känns det att stå här?
Notera all information utan att analysera

"Touch"

Hitta tre olika ytor, undersök dem med händer och/eller fötter (barfota) och/eller andra kroppsdelar. Ge varje yta minst 3 minuter.

"Kinaesthetica"

Inta olika positioner i rummet, utmana dig själv och gå till platser du aldrig skulle ha använt annars. Vad är det som gör att du inte skulle valt den platsen i vanliga fall? Rör dig in och ut från torget, rör dig genom rummet på olika sätt. Vad inbjuder platsen dig till att göra? Vad inbjuder den inte dig till att göra?

"Associative writing"

Ta fram papper och penna, skriv utan att sluta skriva i 10 minuter. Skriv gärna ner upplevelser från övning 1-3 men tillåt vad som helst att komma, även om det inte har med platsen att göra.

Anna Asplind

Litterär beskrivning av mina upplevelser

För att precisera mina preferenser beskrev jag platserna med inspiration från Alexandra Langes bok ”*Writing about architecture*” från 2012. Enligt Tuan (1974, s. 49) är det snarare i litteraturen än i den sociologiska forskningen som vi finner information om hur människan upplever sin omvärld. Det kräver hög verbal färdighet för att, på ett inlevelsefullt och tydligt vis, kunna förmedla upplevelsen av landskapet (Tuan 1974, s. 49). Även om författare inte själva är medvetna om det speglar litteraturen deras medfödda egenskaper och livets tillfälligheter som har format dem (Tuan 1974, s. 49). Litteraturen är med andra ord lättillgänglig information som ger en antydning om författarens biologiska och kulturella arv. Med detta som bakgrund valde jag att genom en litterär beskrivning av mina upplevelser tydliggöra vad som hade störst inverkan på mig.

Metodlitteraturen

Lange (2012, ss. 8-19) ger exempel på hur man kan skriva arkitekturkritik och argumenterar för att man ska välja ett *tema*, hitta en *struktur* och ett *angreppssätt*.

Med *tema* menar hon den röda tråden som håller samman texten och hon förespråkar att författaren bör välja temat och sedan utvärdera arkitekturen inom dessa riktlinjer (Lange 2012, s. 9). Författarens uppfattning om platsen (det vill säga temat) bör introduceras i inledningen av texten och sedan stärkas av bevisen i brödtexten för att slutligen återupprepas i slutet av texten (Lange 2012, s. 9). Hon målar vidare upp ett exempel där hon beskriver hur olika personer som studerar samma objekt kan se objektet på olika sätt utan att vara oense. Medan den ena diskuterar materialitet kanske en annan fokuserar på objektets påverkan på rörelsemönstret på platsen, de har således olika fokus och därmed teman på sin text (Lange 2012, s. 9).

Med *struktur* menar hon textens uppbyggnad. Den kan till exempel vara uppbyggd som en klassisk tredelad argumentation eller en vandring längs en gata som kallas ”*walk-through-strukturen*”

som är ett praktiskt angreppssätt för att få en röd tråd genom en text (Lange 2012, ss. 9-10).

Angreppssättet är, enligt Lange (2012, s. 10), ett annat sätt för författaren att definiera sin agenda och hon presenterar fyra olika angreppssätt som genererar fyra olika typer av texter:

- **Formenligt:** Fokus på det rent visuella så som materialen, strukturer och former.
- **Upplevelsemässigt:** Beskrivande med fokus på hur en byggnad eller en plats får författaren att känna sig. Ett vanligt grepp är att använda associationer till andra medier så som litteratur, film, konst och musik för att få läsaren att se arkitekturen på samma sätt som författaren eller för att skapa en emotionell koppling mellan arkitekturen och läsaren.
- **Historiskt:** En genomgående undersökning där arkitekturen sätts i en specifik kontext och kopplingar görs mellan arkitektens karriär och projektets roll inom dessa ramar. Det blir ett porträtt av projektets närvaro i världen lika mycket som av projektet i sig.
- **Aktivistiskt:** Författaren har åsikter som denne vill framföra och argument som styrker dessa. Författaren ser sig som försvarare av staden samt människorna i den och analyserar platser och projekt främst utifrån ekonomiska och sociala aspekter.

Mina ställningstaganden utifrån metodlitteraturen

Temat för mina beskrivningar var att skriva om det som tilltalade mig på dessa platser och jag valde att *strukturera* mina beskrivningar med hjälp av ”*walk-through-strukturen*”.

Eftersom texten skulle vara av beskrivande karaktär valde jag det *formenliga* och *upplevelsemässiga angreppssättet*. Jag kombinerade dessa angreppssätt då det finns ett värde i att tydligt beskriva det rent visuella aspekterna och hur platserna fick mig att känna, vilka tankar och associationer de triggade igång.

LITTERATURSTUDIE

Litteraturstudien bestod av en fördjupning av de biologiska och kulturella förklaringsmodellerna för landskapspreferens. Litteraturstudierna följde Nybergs trattmodell (Nyberg 2000) vilket innebär att sökningen till en början gjordes bred för att sedan smalna av och bli mer specifik mot den givna frågeställningen.

Litteratursökningarna gjordes i databaserna *Libris*, *Epsilon*, *Google Scholar* och *Google*. Samma sökord användes för alla databaser och sökningen gjordes både på svenska och engelska. Ord som användes var: *Landskapsarkitektur + estetik*, *Landskapsarkitektur + estetik + natur*, *Landskapspreferens*, *preferenser + landskap*, *preferenser + natur*, *kulturell förklaringsmodell*, *biologisk förklaringsmodell*. Relevant litteratur hittades även i referenslistor från funna källor samt genom muntliga tips från handledare, släkt, vänner och arbetskamrater.

Jag har använt Hägerhäll (2005) som utgångspunkt i min litteraturstudie. Hon ger en lättbegriplig introduktion till ämnet och hänvisar till andra studier för fördjupning av de olika teorierna. Hägerhäll (2005) fokuserar främst på forskning utifrån ett empiriskt perspektiv och därav blev även min ingång till ämnet utifrån detta perspektiv. Jag har inte lagt någon större vikt vid att skilja mellan olika vetenskapliga perspektiv eftersom det ofta är otydligt vilket perspektiv författarna har tagit. Dessutom finns det beröringspunkter mellan olika typer av studier trots att de har haft olika vetenskapliga perspektiv, skilda utgångspunkter och mål (Hägerhäll 2005, s. 213-214).

För att få en djupare förståelse för hur samhället och kulturen har påverkat människans syn på landskapet valde jag att studera Sverker Sörlins bok *"Naturkontraktet - om naturumgängets idéhistoria"* från 1991. Genom att förstå de historiska idéerna kring landskapet och vad dessa grundades på har vi lättare att förstå dagens synsätt som till stor del består av tankar formulerade för länge sedan (Sörlin 1990, s. 25). Jag kombinerade Sörlin med kapitlet *"Trädgårdskonstens funktionalism"* av Thorbjörn An-

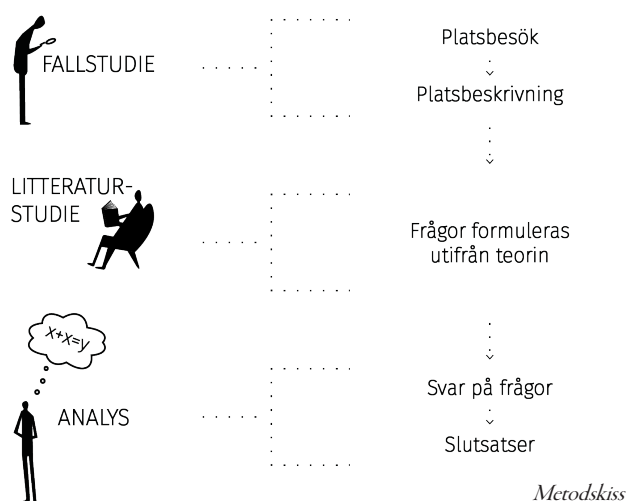
dersson i boken *"Att bygga ett land"* från 1998. Kapitlet beskriver kulturdragen inom arkitektur och landskapsarkitektur i Sverige under det senaste seklet.

ANALYS

Analysen utgick från ett antal frågor. Frågorna formulerades i teoridelen genom att varje delavsnitt avslutades med att lyfta fram det som var kärnan i texten och att sedan formulera det i form av en eller flera frågor. Det blev totalt 20 frågor och dessa besvarades med hjälp av platsbeskrivningarna av Sohlbergplassen och Prästgatan som hade författats innan teoridelen och således innan frågorna var formulerade.

Svaret på frågorna visade på om mina upplevelser av platserna kunde härledas till teorin och på vilket sätt det stämde överens och gick isär, vad som var kulturellt och biologiskt betingat. Syftet *"att, utifrån biologiska och kulturella modeller, förklara vad mina landskapspreferenser påverkas av"* blev därmed uppfyllt.

METOD

MINA PREFERENSER

*Det här kapitlet förmedlar min bild av Sohlbergplassen och
Prästgatan. Eftersom platserna tilltalar mig är det samtidigt
en beskrivning av mina landskapspreferenser.*

"Naturen och arkitekturen samverkar och skapar en helt ny upplevelse som inte den enskilda beståndsdelen kan åstadkomma på egen hand."

SOHLBERGPLASSEN

Av: Carl-Viggo Hølmekbakk arkitektkontor

År: 2006

Plats: Vid Atnsjø längs länsväg 27 i Stor-Elvdal, Norge

Beställare: Norska vägverket

Sohlbergplassen är en rastplats med utsikt över Rondane nationalpark. Den består av en betongkonstruktion som stötts av ståpelare och har en organisk form som slingrar sig fram mellan tallarna på platsen. Enligt Carl Viggo Hølmekbakk arkitektkontor (2015) bestämdes rastplatsens placering genom tester där en stege restes mot tallstammarna för att på så vis hitta en bra utsikt och en relation mellan träden som skulle kunna ge upphov till en intressant form på rastplatsen. For-

men fick växa fram utifrån tallarnas placering och anpassades så att ingen tall skulle behöva fällas. På kontorets hemsida kan man läsa att inspirationen till projektet hämtades från konstverket Vinternatt i Rondane av Harald Sohlberg. Tavlan som föreställer bergmassiven i Rondane nationalpark är målad i stort sett från samma vinkel där rastplatsen är idag och det är även därifrån namnet Sohlbergplassen kommer (Carl Viggo Hølmekbakk arkitektkontor 2015).

Mitt besök på Sohlbergplassen

Att köra bil i Norge är något av en upplevelse vilket jag tidigt inser på vår väg från Röros till Rondane. Vägen slingrar sig fram mellan bergen som till viss del är dolda av tunga dimmoln. Mellan tallar och fjällbjörkar är marken täckt av renlav - en tät mintgrön matta som känns främmande, ja rent av exotisk i jämförelse med den svenska risvegetationen. Små vattensamlingar speglar de gulnande fjällbjörkarna och de snötäckta bergstopparna, en knivskarp avbildning som inte kan beskrivas på något annat sätt än spegelblank. Jag passerar bergmassiven i Rondanes nationalpark och vägen börjar slutta brant uppåt. Bergväggen är på min vänstra sidan och dalen på min högra, ett forsande vattenfall vräker sig längs bergssidan. Vägen fortsätter i en serpentinform uppåt och till slut är vi så högt upp som vägen tar oss. Här ligger Sohlbergplassen.

Det är gråmulet väder, några lätta regndroppar faller men solen ser ut att när som helst kunna tränga igenom molntäcket. Jag ställer bilen längs vägrenen och kliver ut. Jag är glad att jag har ulljacka och mössa, det är kyligt i luften.

Utkiksplatsen går att skymta mellan tallarna, den är mindre än jag trodde. Två utskjutande betongfundament förbinder plattformen med vägen. Jag tar den närmaste och min blick dras direkt ut mot den hisnande utsikten över berget och sjön.

Plattformen består till största del av platsgjuten betong och tycks sväva då betongkonstruktionen bärs upp av pelare i stål. Pelarna påminner om stiliserade tallar, de står snett och vint - inte helt olikt tallarna i förgrunden av Harald Sohlbergs målning som är inspirationen till projektet.

Golvet på plattformen är slipat och slätt, den grova ballasten ger liv till ytan. Infällt i betonggolvet är rektangulära ytor av gallerdurk. De varierar i storlek och skapar ett dynamiskt mönster som ger intrycket av att vara väl genomtänkt och precis placerat. Jag kommer ihåg från föreläsningen i årskurs två, första gången jag hörde om platsen, att gallerdurens syfte är att vatten ska kunna rinna av från ytan och att vegetationen under plattformen ska

kunna tillgodogöra sig det och att solljuset ska nå marken. Även om gallren är där främst av funktionella skäl tycker jag att de tillför något till det estetiska då den strikta rektangulära formen blir en behaglig kontrast till utkiksplatsens i övrigt organiska form.

En 1,2 meter hög vägg omger hela konstruktionen. Det syns att den är gjuten i en träform. Den sågade ytan hos plankan har gjort avtryck i betongen vilket gör att det nästan känns som ett levande material. Jag drar min hand över ytan, följer ådringen från träet som nu är inpräntat i betongen. Ytan känns sträv och väldigt mycket som en sågad träplanka förutom att den är mycket kallare. Jag kommer på mig själv med att vara orolig över att få en sticka i fingret. Skarven mellan plankorna är skarp. Det blir tydligt med hjälp av den taktila känslan att det organiska formen egentligen är uppbyggd av små små räta ytor som står kloss i kloss.

Den organiska formen är uttrycksfull och linjeföringen känns lätt och spänstig. Jag tror att formen är en stark anledning till varför jag tilltalas av platsen. Den känns lekfull och bidrar till en medvetenhet av den rumsliga upplevelsen. Jag rör mig ut på plattformen. Väggen på min vänstra sida drar mig från vägrenen och leder mig utåt, den högra väggen fångar upp mig och leder mig vidare. De mjukt konkava och konvexa formerna på rummet styr mig som med en magnetisk kraft längs de inledande smala partierna av plattformen. Jag rör mig i en mjuk rörelse ut mot den hägrande utsikten.

Rummet vidgar sig. Här är de konvexa och konkava formerna kraftfullare, snävare, men det påverkar inte hur jag rör mig i rummet. Öppenheten gör att jag kan röra mig fritt, det är utsikten som signalerar hur jag ska gå. Det är en mäktig känsla att närma sig den vy som uppenbarar sig allt tydligare ju närmare jag kommer. Jag skulle beskriva den som allsmäktig - känslan av att ha hela världen framför mina fötter. I mitt huvud hör jag låten "He's a Pirate" från filmen *Pirates of the Caribbean*. Jag känner mig som Jack Sparrow längst fram på ett stort skepp som seglar in mot land.

I bakgrunden: Sohlbergplassen från ovan och min rörelse från parkeringen mot utsikten

Fronten på plattformen är nedsänkt med två trappsteg. Jag tar dem och lutar mig mot räcket av stålbalkar och nät. Den känns stabil samtidigt som den är transparent. Jag känner mig trygg där jag står och jag har stöd i ryggen tack vare höjdskillnaden som trappan bidrar med och tallarna som omger mig.

Framför mig avtecknar sig de tio bergstopparna i Rondanes nationalpark mot himlen. De ser bleka ut, dels på grund av de är pudrade med snö och täckta av renlav, dels eftersom ett vitt dis ligger som en slöja framför dem. Bergmassiven speglas på den lugna Atnsjøen som bildar förgrund till bergen. Avbildningen av berget flyter ut likt färgen på en akvarellmålning och skapar en poetisk version av originalet. Detta motiv ramas in av de gröna trädbeklädda sluttningarna som faller ned mot sjön och det är inte svårt att förstå vad som lockade Harald Sohlberg när han valde platsen för sin målning.

Utsikten är ett starkt motiv i sig men det blir än mer uppseendeväckande av den minimalistiska konstruktionen som är placerad där för att säga "hei se på dette!". Jag måste erkänna, jag hade aldrig åkt hit bara för att titta på utsikten, det är tack vare plattformen som det här blir en plats, en destination som man kan lokalisera på en karta. Utsikten är en del av platsen men den blir mer tillgänglig av den kraftfulla inramningen som plattformen och tallarna erbjuder.

Konstruktionen är egentligen ganska lågmäld med sin enkla ljusgråa färgton och den tar inte över från utsikten. Betongen kontrasterar mot tallstammarna som är mättade, orange-bruna. Plattformen förstärker den mäktiga utsikten men den hade aldrig kommit till sin rätt utan den. Naturen och arkitekturen samverkar och skapar en helt ny upplevelse som inte den enskilda beståndsdelen kan åstadkomma på egen hand. I den här miljön känns betongen exklusiv, som ett delikat finmejslar stycke hantverk. Det är oväntat att finna en konstruktion av det här slaget mitt i en tallbacke vid vägrenen och kanske är det det som gör att det fungerar.

Jag blundar och blir medveten om hur ljust det är trots att det

är molnigt. Jag kan ana solens placering snett rakt framifrån, ljuset ger en illusion av att vara värmande. Jag känner den svaga doften av blött gräs, tallbar och ris men det är så kallt i luften så det isar när jag drar in luft genom näsan. Det är en känsla av harmoni i luften vilket förstärks av fågelkvittret. Ett svagt brus bryter plötsligt igenom tystnaden. Det stegras i takt med att en bil närmar sig. Det låter nästan som ett jetflyg i kontrast till det lugn som dessförinnan rådde. Bilen susar förbi och i takt med att den försvinner bort gör även bruset det. Jag befinner mig i gränslandet mellan vildmark och civilisation.

Det här är en kontrasternas plats. Kontrast mellan organiskt och geometriskt, natur och mänskligt skapat, mellan tungt och svävande. Jag blir styrd i min rörelse i smalare partier och få röra mig fritt på de öppnare. Det är en kontrast mellan öppet och slutet och mellan dova och mättade färger. Sohlbergplassen är ett praktexempel som visar på hur ett arkitektoniskt tillägg och storslagen naturmiljö skapar en helt ny upplevelse som varken arkitekturen eller naturen åstadkommer på egen hand. Sohlbergplassens kraftfulla men samtidigt minimalistiska uttryck känns typiskt skandinaviskt och helt rätt för den här typen av miljö. Efter besöket är jag mer övertygad än tidigare - det här, det är riktigt bra arkitektur.

PRÄSTGATAN

År: Medeltida 1200-tal

Plats: Gamla stan, Stockholm, Sverige

Längd: 475 m

Prästgatan är en gata i Gamla stan i Stockholm. När Stockholm växte fram på 1200-talet gick gatan alldeles innanför den västra delen av stadsmuren (Stockholms stad 2015). Gamla stan utgjorde själva staden under flera hundra år och den medeltida stadsplanen är väl bevarad. Prästgatan har fortfarande kvar samma sträckning men muren har bytts ut mot byggnader. Husen i Gamla stan var

från början uppförda i trä men ersattes av tegelbyggnader i slutet på medeltiden (Stockholmskällan u.å.). De har sedan dess byggts om i utsmyckningssyfte och för att passa nya moderna standarder; på 1700-talet gavs byggnaderna nya takformer och putsade fasader, vilket sedan kompletterades med en rikare fasadutformning på 1800-talet (Stockholmskällan u.å.).

Mitt besök på Prästgatan

När jag anländer till Prästgatan klämtar Storkyrkans klocka tre slag, klockan är kvart i elva. Det öronbedövande ljudet studsar mellan byggnaderna innan det klingar av och försvinner. Jag står mellan Prästgatan och Storkyrkobrinken. Den nordligaste delen av Prästgatan sträcker sig ett kvarter på min vänstra sida. Det är en återvändsgränd, mörk och dyster, de flesta fönstren ser igenbommade ut. Det är inte för intet, förstår jag, att denna gränd kallas för helvetesgränd. Jag vänder gränden ryggen och styr istället mina steg söderut längs Prästgatan.

Här är stämningen annorlunda. Jag blir bländad av solen som står placerad så att den letar sig ner mellan de tätt placerade byggnaderna. Bredden på gatan är inte mer än tre meter och när en röd skåpbil kommer åkande måste jag ställa mig i en dörröppning för att ge plats. Byggnaderna varierar mellan tre och fyra våningar och fasaderna har olika färger. Skiftande toner av gult är dominerande men några hus är röda och något enstaka är grönt. Ingen fasad är den andra lik; en är slätputsad med en djup ockragul färg, en annan är röd med en knottig borstad yta, en tredje är ljusgul med en textur som påminner om den räfflade yta som vågorna skapar på havsbotten.

Dörrar i olika material och färger samspelar med färgerna på fasaderna. Jag ser en gul byggnad med mossgröna karmar i korsningen mellan Ankarsgränd och Prästgatan. Vissa dörrar är enkla i trä och ser ut att vara lämningar från medeltiden medan andra är mer uttrycksfulla som en prålig trädörr med spikar som påminner om nitar på en skinnjacka. Jag ser snirkliga spegeldörrar och portar av plåt som skulle kunna vara bombsäkra. Detaljrikedom skapar ett brokigt intryck vilket förstärks genom att dörrarna dessutom hänger på olika höjd; vissa entréer nås direkt från gatan medan andra kräver hela sex trappsteg för att nå.

Det enda som är homogent längs gatan är den antikt utformade gatlyktan som är kontinuerligt återkommande och den klassiska markbeläggningen av smågatsten. Rännstenar av granit löper på vardera sida om den något välvda ytan.

Kombinationen av de varma färgerna, byggnadernas detaljrikedom och den intima skalan på gaturummet skapar en varm känsla. Den påminner mig om en randig hemstickad tjocksocka. Den typen som inte har någon passform och hål i hälen. En som når upp till knäskålen om man drar upp den men som används nedhasad vid anklarna för att den inte kan hålla sig uppe. Den används för att den är mysig även om den är opraktisk.

Prästgatan har verkligen ingen passform, den slingrar sig fram på ett knyckande sätt i en nord-sydlig riktning samtidigt som den rör sig i tre stor pucklar mellan Storkyrkobrinken, Kåkbrinken, Tyska brinken och Österlånggatan. Den har hål här och där i form av små gränder i öst-västlig riktning. Gatan används och är omtyckt även om den varken lockar till längre uppehåll eller är praktisk att transportera saker på.

Ett fönster gnekar och en gammal kvinna kikar ut. Hon studerar mig länge medan jag står och gör mina anteckningar. Det märks att hon tycker att jag betar mig märkligt, människor passerar mest förbi, de står inte stilla på det här sättet utan att ha en speciell anledning. Och det är så gatan upplevs bäst - i rörelse.

Som gående kan kontrasterna och detaljrikedomen uppskattas. Scenen förändras hela tiden då olika perspektiv avlöser varandra. I rörelse blir Prästgatan som ett skådespel som utvecklas; berättelsen handlar om det förflutna, om alla de lager av historia som finns på platsen.

När jag närmar mig korsningen mellan Prästgatan och Kåkbrinken upptäcker jag stora hål i marken. Hålen innehåller rör och elledningar. Framför det första hålet står en skylt med texten *"Fortum bygger ut elnätet för miljövänlig fjärrvärme"* - ett sätt att anpassa Prästgatan efter moderna krav. I ett hål längre fram arbetar fem personer med att skopa upp jord i hinkar från ett av hålen. I botten av gropen finns en valvformad tegelkonstruktion.

En av männen som arbetar vid gropen berättar att de upptäckte valvet när de grävde för att utvidga elnätet och att de just nu arbetar med att tidsbestämma valvets ålder genom kolanalys på de fröer som man har hittat i murbruket. Han uppskattar valvet till

att vara senmedeltida 1400-tal och berättar att man inte har vetat att valvet har funnits där under markytan tidigare.

Det är fascinerande att fundera på vad mer som kan dölja sig under ytan. Bara någon meter längre fram stöter jag på andra historiska lämningar. Det är en runsten som har blivit inmurad i en av byggnadernas husgrunder och en gammal kanonpipa som står framför runstenen som en skyddande pollare. På runstenen står det i runskrift *"Torsten och Frögunn lät resa stenen efter sin son."* Stenen tros vara från 1000-talet och den sägs ha kommit till platsen som byggnadsmaterial antagligen redan på medeltiden. Kanonpipan är betydligt yngre och placerades på sin nuvarande plats på 1600-talet som hörnskydd mot de stora vagnarna som då började trafikera gatorna.

Jag möts av en hord med turister med var sin audioguide kring halsen. Jag förstår att Gamla stan kan upplevas exotiskt, det är inte alla länder som har kvar stadsdelar lika välbevarade och genuina som Gamla stan. Jag fortsätter i den riktning som turisterna kom ifrån. Här förändras karaktären på gatan, den blir bredare och på vänster sida ersätts byggnaderna av en drygt två meter hög mur som döljer en skolgård. Prästgatan magi är bruten, den varma känslan försvinner och jag känner mig inte lika omsluten längre.

Prästgatan försätter ytterligare ett kvarter i en brant nedförsbacke mot Österlånggatan. Istället för att följa den svänger jag åt höger och tar Mårten Trotzigs gränd, Stockholms smalaste gränd på endast 90 cm. Den består av 36 trappsteg och kopplar samman Prästgatan med Västerlånggatan. Det är en spännande plats, den gör mig påtagligt medveten om att det inte finns någonstans att fly om jag skulle bli genskjuten. Gränden är bara 30 m lång vilket gör att jag hela tiden ser ljuset i grändens slut och det tillsammans med den höga frekvensen av förbipasserande människor gör att det aldrig blir obehagligt på riktigt. Känslan av att vara omsluten är mer påtaglig här än på Prästgatan. Om Prästgatan kan jämföras med en varm och kärleksfull kram är Mårten Trotzigs gränd snarare av den varianten som kramar luften ur dig och nästan gör lite ont. När jag kommer ut på andra sidan drar jag ett djupt andetag

och rör mig tillbaka norrut längs Västerlånggatan. Här är det mer rörelse än på Prästgatan men den karaktäriseras av kommers snarare än byggnadernas individuella uttryck.

Tidens tand har påverkat Prästgatan, den ser annorlunda ut idag än vad den gjorde på medeltiden, men den medeltida charmen sitter kvar. Prästgatan har en upplevd värme och en mystik som lockar mig att röra mig vidare längs den. Den har inte någon symmetri, dörrarna hänger på olika höjd och det är en mix av material, färger och detaljer. Det smala gaturummet är inte praktiskt och det skulle vara oklokt att ha hela städer med samma uppbyggnad. Men jag kan inte undgå att tycka att det är något speciellt med denna miljö. Prästgatan är en plats för rörelse utan mål, en plats jag gärna besöker inte för att jag måste utan för att jag vill. Jag ser den som en oas i den hektiska staden och den gör mig både varm och glad.

Nästa sida: bilder från Prästgatan. Solen letar sig ner mellan de tätt placerade husen (längst upp t.v.). Fasaderna är varierande, gult dominerar men det finns inslag av rött och grönt (längst upp t.h.). Gatan är smal, när en röd skåpbil kommer åkande måste jag ställa mig i en dörröppning för att ge plats (längst ner t.v.). Byggnaderna har olika höjd och utscende (längst ner t.h.)

TEORI

En människa är en biologisk organism, en social varelse och en unik individ och dessa tre nivåer av varande reflekteras i människans övertygelser och värderingar (Tuan 1974, s. 245). För att kunna förstå vad som påverkar mina personliga övertygelser och värderingar är det dessa tre nivåer som jag undersöker. Ett antal frågor ställs i anslutning till avsnitten. Frågorna lyfter fram kärnan i texten och är riktade till mina beskrivningar av Sohlbergplassen och Prästgatan.

*Kapitlet består av två delar: **Den biologiska förklaringsmodellen** som berör människan som en biologisk organism och **Den kulturella förklaringsmodellen** som berör människan som en social och kulturell varelse samt en individ.*

Markeringen längst ner på sidan visar var i kapitlet vi befinner oss

BIOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER

Människans upplevelse av miljön är individuell, två människor kan studera ett landskap men uppleva det på helt olika sätt (Tuan 1974, s. 5). Som individer av samma art är vi dock bundna till att se på världen på ett visst sätt, vi delar samma perceptionsförmåga eftersom vi besitter liknande organ som fungerar på liknande sätt (Tuan 1974, s. 5). Detta gör att vi kan föreställa oss hur en annan människa upplever något medan vi omöjligt kan föreställa oss hur en annan art upplever det (Tuan 1974, s. 5).

Avsnittet som berör de biologiska förklaringsmodellerna inleds med en beskrivning av de sinnen som människan upplever världen med och avslutas med att ett antal teorier som beskriver hur det biologiska arvet påverkar människans landskapspreferens.

De biologiska likheterna

Alla människor uppfattar sin omgivning genom sinnena: synen, känseln, hörseln, smaken, luktsinnet samt balans- och kroppssinnet, där synen är dominant för människan (Illustrerad vetenskap 2015; Tuan 1974, s. 6).

Synen

Synen har utvecklats då människan levde i den täta tropiska skogen där det lönade sig att ha bra syn för att kunna hitta föda (Tuan 1974, s. 6). Primater är bättre än andra däggdjur på att urskilja statiska detaljer och är dessutom den enda typen av däggdjur som har färgseende vilket var användbart för att kunna urskilja frukter, frön och färskt skott (Tuan 1974, s. 5). Människan utvecklade stora ögon och en liten näsa så att ögonen skulle kunna få fri sikt när de undersöker det visuella fältet (Tuan 1974, s. 5; 10).

Enligt Tuan (1974, s. 10) är synen en objektiv företeelse som inte påverkar oss djupt känslomässigt samtidigt som den ger en ganska abstrakt upplevelse i jämförelse med de andra sinnena. Det visuella sinnet når visserligen längre än de andra sinnena men även objekt nära oss kan upplevas avlägsna då de inte framkallar några starka känslomässiga reaktioner (Tuan 1974, s. 10).

Känseln

Känsel är upplevelsen av motstånd och friktion och har tillsammans med händerna varit nästan lika viktigt som synen under människans utveckling (Tuan 1974, s. 7). Känseln tillhandahåller en stor mängd information om den yttre världen och hjälper människan att bli övertygade om att saker är verkliga och inte en del av fantasin (Tuan 1974, ss. 7, 8).

Hörseln

I jämförelse med andra arter har hörseln en ganska liten betydelse för människans överlevnad (Tuan 1974, s. 8). Människans öra är som mest mottaglig för ljud med samma ton som ett barns eller en kvinnas skrik och har utvecklats genom att denna egenskap är gynnsamt för artens överlevnad (Tuan 1974, s. 8). Även om det inte är genom öronen som människan samlar in den mest detaljerande informationen är det vanligare att bli berörd av det man hör än det man ser; regnet som smattrar mot löven, åskan som mullrar eller skräcken som följs av ett plågat skrik i fjärran (Tuan 1974, s. 8). Betydelsen av hörseln för människans upplevelse av omgivningen betonas av de som har tappat hörseln - det känns som om tiden har stannat och rummet drar ihop sig och blir mindre (Tuan 1974, s. 9). Hörseln har förmågan att förstora en plats då den erbjuder information som är bortom vårt synfält (Tuan 1974, s. 9).

Luktsinnet

Tuan (1974, s. 9) förklarar att luktsinnet har haft en betydande roll för människans utveckling i samband med att välja föda och att hitta en partner. Enligt Tuan (1974, s. 10) har lukt en förmåga att väcka känsloladdade minnen till liv vilket kan bero på att den del av hjärnan som kallas cortex, med sin stora minneslagringskapacitet, har utvecklats från den del av hjärnan som ursprungligen berörde luktsinnet (Tuan 1974, s. 10). Dessutom har vi känsligare luktsinne som barn och våra näsor är dessutom närmare marken vilket gör att doftupplevelsen av blommorna och gräset blir mer intensiv och en påminnelse av detta kan föra vårt minne tillbaka till denna starka upplevelse (Tuan 1974, s. 10).

Balans- och kroppssinnet

Det är balans- och kroppssinnet som talar om för oss var, i förhållande till vår omgivning, vi befinner oss (Illustrerad vetenskap 2015). Den brittiska arkitekten Gordon Cullen (1961, s. 38) skriver att människokroppens förhållande till sin omgivning kan skapa starka känslor och poängterar relationen mellan HÄR och DÄR.

Känslan av att vara HÄR skapar alltid upplevelsen av ett DÄR och genom att arbeta med relationen mellan dessa kan man åstadkomma kraftfulla effekter (Cullen 1961, s. 10). Känslan av att vara HÄR kan förstärkas genom att arbeta med inneslutning vilket på samma gång förstärker känslan av DÄR av det som finns bortom inneslutningen (Cullen 1961, ss. 29, 34).

Ett annat sätt att manipulera känslan mellan HÄR och DÄR är att jobba med nivåer (Cullen 1961, s. 38). Cullen (1961, s. 38) förklarar att upplevelsen av att befinna sig nedanför något frambringar en känsla av intimitet, underlägsenhet, inneslutning och klaustrofobi medan upplevelsen av att befinna sig ovanför något kan skapa en känsla av upprymdhet, makt, överlägsenhet, utsatthet och svindel. Att stiga ned antyder att närma sig det kända medan att stiga upp för något antyder att närma sig det okända (Cullen 1961, s. 38).

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Är det något specifikt i miljön som fångar ögats uppmärksamhet?

Väcker hörseln och luktsinnet några känslor och minnen?

Är det någon taktil upplevelse som är utmärkande på platsen?

Finns det något på platsen som gör att den upplevs inneslutande?

Finns det en känsla av att befinna sig nedan- eller ovanför på platsen?

De biologiska skillnaderna

Tuan (1974, s. 45) påstår att människor är väldigt olika, framförallt på insidan där både biokemiska och fysikaliska skillnader finns mellan individer. Körtlarnas hormonutsöndring har stor påverkan på människans känslor och välbefinnande (Tuan 1974, s. 45).

Det finns studier som visar på att kön har påverkan på hur människan ser på sin omvärld (Tuan 1974, s.53). Den genomsnittliga mannen är tyngre och starkare än den genomsnittliga kvinnan (Tuan 1974, s.53). Kvinnans skinn är känsligare och borde därmed vara mer mottaglig för taktil beröring och studier visar på att kvinnans luktsinne är mer utvecklat än mannens (Tuan 1974, s.53). Enligt Tuan (1974, s. 53) finns det dock många undantag till dessa generella påståenden.

Ålder påverkar hur vi upplever miljön och enligt Tuan (1974, s.54) är det nästan alltid den vuxna människans perspektiv som studeras inom samhällsvetenskapen. Barn kan bara relatera till sin närmaste omgivning men ju äldre barnet blir ökar förmågan att kunna läsa ihop rumsliga samband (Tuan 1974, s.54). Hos äldre personer mattas sinnena med tiden av och då synen, hörseln och rörelseförmågan blir sämre krymper även den del av omgivningen som kan upplevas (Tuan 1974, s. 57). Det violetta spektrumet hos äldre personer har en tendens att gråna då ögonlinsen gulnar med åldern och därmed filtreras ljus med violett våglängd bort (Tuan 1974, s. 57)

Sinnena är dessutom olika starka hos olika personer; vissa är blinda, andra färgblinda, vissa har ett bredare synfält än andra, vissa är tondöva, andra överkänslig för höga ljud, vissa kan inte känna smärta och vi har olika känslighet för varmt och kallt (Tuan, 1974 ss. 45-58). Alla dessa faktorer påverkar vår upplevelse och inställning till omgivningen.

Teorier

Appleton (1975, s. 62) förklarar att nästan alla levande djur har ett beteende som visar hur de använder sina habitat och att det har ett samband med deras biologiska behov. Beteendet är dels medfött och dels inlärt och anpassat till den fysiska miljö som djuret lever i (Appleton 1975, s. 63). Kaplan (1987, s. 15) skriver att djur som har levt hela sitt liv i laboratorium uppvisar beteenden som pekar på att de föredrar miljöer som deras art naturligt lever i, vilket alltså tyder på en medfödd preferens.

Erfarenheter är också en viktig faktor i fråga om landskapspreferens och detta undersöktes i en studie i östra USA som jämförde preferenser hos barn mellan 8 och 11 år samt preferenser hos tonåringar i 15-årsåldern (Kaplan 1987, s.17). Studien visar att barnen tydligt hade preferens för det habitat som mest liknar savann, det habitat som människan tros ha utvecklats i, medan tonåringarna hade lika stor preferens för lövskog (som är vanligt i östra USA) som för savann (Kaplan 1987, s.17).

Människan har, likt många andra djur, drifter, som att äta, dricka, sova, fortplanta sig, söka skydd och fly från fara - vilket har hjälpt arten att överleva (Appleton 1975, ss. 66-67). Habitat-teorin hävdar att de miljöer där de mänskliga drifterna kan bli tillfredsställda är miljöer där människan generellt trivs och mår bra (Appleton 1975, s. 70).

Det som är av betydelse menar Appleton (1975, s. 69) är inte miljöns faktiska förmåga att gynna överlevnad utan den upplevda förmågan. Mycket tyder på att landskapets former, färger, rumsliga samband och dess andra synliga attribut är det som signalerar om miljön kan uppfylla de biologiska drifterna (Appleton 1975, s. 69). Dagens människa är inte beroende av den omgivande miljön på samma sätt som våra förfäder var men ändå är det dessa basala egenskaper i miljön som tilltalar oss (Appleton 1975, s. 67).

Förmågor som slutar vara essentiella för överlevnad har en tendens att med tiden försvinna genom naturligt urval men det tar många generationer för detta att ske (Appleton 1975, s. 67). På stenåldern var känslighet för miljön en förutsättning för att kunna

överleva och individer med denna förmåga hade större chans att föra sina gener vidare till kommande generationer (Appleton 1975, s. 67). Idag är denna förmåga inte lika viktig men eftersom det bara är cirka 200 generationer sedan som det var livsavgörande för arten har inte känsligheten förändrats och vi fungerar i stort sett på samma sätt som stenåldersmänniskan gjorde (Appleton 1975, s. 67).

Vegetation

Mycket av preferensforskningen visar att det finns strukturer i miljön som är speciellt signifikanta för människans landskapspreferenser och det är framförallt graden av naturlighet som påverkar (Hägerhäll 2005, s. 210; Kaplan 1987). Hägerhäll (2005, s. 210) skriver att det finns många studier som visar att människan föredrar en naturmiljö framför en urban miljö. Kaplan (1987, s.6) hänvisar till en studie från 1972 där endast en urban vy (som dessutom var en park) hade lika hög preferens som den lägst prioriterade naturmiljön. Människor som deltog i studien studerade bilder föreställande olika miljöer och rangordnade hur mycket de tilltalades av platserna (Kaplan 1987). Hägerhäll (2005 s. 210) poängterar också att det finns en mängd forskning som pekar på naturmiljöns positiva hälsoeffekter och hur betydande dessa miljöer verkar vara för att förebygga stress och gynna återhämtning. Hon ställer sig frågan vad som gör en miljö naturlig förutom närvaron av vegetation. Inom detta område finns det fortfarande mycket att undersöka (Hägerhäll 2005 s. 210)

Vatten

Enligt Richard G. Coss, professor på university of California & Michael Moore, professor på Technion-Israel institute of technology (1990, s. 370) har människor generellt högre preferens för miljöer som innehåller vatten än miljöer som saknar det. Människan har blivit selekterad till att uppskatta miljöer med vatten eftersom det har varit viktigt för vår utveckling och överlevnad (Coss & Moore 1990, s. 367). Mänskliga fossiler hittas ofta i närheten av vattendrag och området kring Nilen är det enda som har varit befolkat sedan Pleistocen, den geologiska epok som tog slut för ungefär 11 600 år sedan (Coss & Moore 1990, s. 369).

En studie visar på att människan föredrar rörligt vatten framför stilla och anledningen tros vara att det sistnämnda riskerar att vara otjänligt om det har stått för länge (Coss & Moore 1990, s. 370).

Olika typer av vattenytor har olika attraktionskraft (Coss & Moore 1990, s. 371). En spegelblank yta har förmåga att reflektera nyanser och strukturer från den omgivande miljön och en turbulent skummande yta upplevs ofta iögonfallande med sin vita nästan självlysande yta. Den mest framträdande vattenytan är den hos en damm eller bäck som reflekterar ljuset av solen eller månen (Coss & Moore 1990, s. 371).

Diversitet

Människan fascinerar av miljöer med hög diversitet eftersom vi har blivit selekterade att leta efter artrika miljöer som är mer motståndskraftiga mot förändring och därmed har bättre förmåga att erbjuda nödvändiga resurser (Wilson se Sorte 2005, s. 231). Cullen (1961, s. 9) förklarar att en miljö som ska påverka människans känslor måste innehålla föränderlighet och kontraster. En homogen plats som går att överblicka på en gång upplevs ofta slätstruken och trög (Cullen 1961, s. 9). Att skapa tydliga skillnaden mellan DETHÄR och DETDÄR är ett sätt för att skapa en fantasifull miljö (Cullen 1961, s. 38). Ett element kan göras säregnet genom att arbeta med nyanser av skala, stil, textur och färg. En färg upplevs till exempel aldrig så stark som då den kombineras med sin komplementfärg och en stor byggnad upplevs aldrig så reslig som då den placeras i närheten av mindre byggnader, så att kontrasten i skala blir påtaglig (Cullen 1961, ss. 7,12).

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Finns vegetation närvarande?

Finns vatten närvarande?

Finns kontraster i skala, stil, textur och/eller färg?

Förutsägelse av preferens

Kaplan (1987, s. 10) påstår att flertalet studier visar på att människan har preferens för landskap som är möjliga att förstå och som samtidigt erbjuder möjlighet att utforska och engagera sig i. Preferensforskningen visar enligt Kaplan (1987, ss.6-12) på fyra egenskaper som är förknippade med människans landskapspreferenser: komplexitet, mystik, sammanhållning och läsbarhet. Komplexitet och mystik är egenskaper som uppmuntrar till att utforska miljön medan sammanhållning och läsbarhet gör miljön lättare att förstå (Kaplan 1987).

Komplexitet definieras av antal skilda element och hur invecklad miljön är (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 53-54). Det reflekterar hur mycket som pågår på en plats och erbjuder betraktaren något att fundera över (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 53-54). För att en miljö ska upplevas tilltalande ska den ha en lagom nivå av komplexitet - en monoton miljö liksom en miljö som är svårförståelig är inte tilltalande (Kaplan 1987, s.6).

Med mystik menas att miljön erbjuder möjlighet till vidare utforskning - någonting i omgivningen drar in betraktaren och uppmannar till att röra sig vidare, djupare in i scenen för att upptäcka något som inte är möjligt från utgångspunkten (Kaplan & Kaplan 1989 s.55). Det finns flera sätt att åstadkomma detta. Delvis avskärmning är effektivt, till exempel genom att ett stråk böjer av bakom en krök eller genom att ett väl belyst område delvis skymms bakom ett lövverk (Kaplan & Kaplan 1989, s.56). Det är viktigt att skilja på mystik och överraskning. Med mystik kan observatören, genom att studera omgivningen och dra slutsatser, ana vad som kan komma längre fram medan en överraskning innebär något som inte går att förutspå (Kaplan & Kaplan 1989, s.56).

Sammanhållning är det som hjälper betraktaren att rikta uppmärksamheten och strukturera miljön (Kaplan & Kaplan 1989, s.54). En sammanhållen miljö är ordnad, hänger samman och hjälper betraktaren att förstå sin omgivning (Kaplan & Kaplan 1989, s.54). En miljö kan ha en hög sammanhållning samtidigt som den har hög komplexitet (Kaplan & Kaplan 1989, s.54).

En plats läsbarhet påverkas av hur lätt den är att förstå och komma ihåg, det vill säga om rummets avgränsningar är tydliga eller om det finns distinkta element på platsen som gör att det är lätt att begripa dess uppbyggnad (Kaplan & Kaplan 1989, s.55). En läsbar miljö hjälper den som vistas i den att på ett effektivt sätt läsa av, förstå och agera (Kaplan & Kaplan 1989, s.55). Kevin Lynch (1960, s. 3), stadsplanerare, arkitekt och professor vid Massachusetts Institute of Technology, menar att landmärken, distrikt och stråk är viktiga urbana strukturer som har stor påverkan på en plats läsbarhet.

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Upplevs miljön komplex, finns det många skilda element eller upplevs den som invecklad?

Finns det en känsla av mystik på platsen, något som lockar mig att röra mig vidare?

Känns platsen sammanhållen, hänger den samman och känns ordnad?

Är platsen läsbar, är den lätt att förstå och komma ihåg?

Utsikt och tillflykt

Miljöer med möjlighet till utsikt och tillflykt är gynnsamma för att kunna tillgodogöra de basala mänskliga behoven (Appleton 1975, ss. 70-71). Eftersom människor föredrar miljöer där basala behov kan tillgodogöras har människan en preferens för miljöer som erbjuder utsikt och tillflykt (Appleton 1975, s.73). Ett landskap som erbjuder både bra sikt och möjlighet att gömma sig är mer tillfredställande än en miljö som saknar dessa egenskaper (Appleton 1975 s.74).

En miljö som har goda sikt- och flyktmöjligheter kan kompensera för avsaknad av skydd och tvärt om (Appleton 1975, s.74). Enligt Appleton (1975, ss. 74, 85) finns det oändligt många sätt att skapa utflykt och tillflykt på.

Appleton (1975, s.85) skriver att utsikt kan delas upp i kategorierna direkt och indirekt, grundas på relationen mellan den som observerar och landskapet som observeras. Både direkt och indirekt utsikt anses tilltalande (Appleton 1975, s. 85). Direkt utsikt är det som observatören ser medan indirekt utsikt är uppfattningen om att synfältet kan vidgas ytterligare från en annan plats inom synfältet (Appleton 1975, s. 89). Några exempel på indirekt utsikt är en stig som försvinner bakom en krök, horisonten som antyder att det finns mer information bortom linjen där himlen möter jorden samt berg, träd och skyskraper som har möjlighet att förbättra en människas utsiktsmöjligheter (Appleton 1975 s.89-90).

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Erbjuder platsen utsikt?

Erbjuder platsen tillflykt?

KULTURELLA FÖRKLARINGSMODELLER

Alla varelser har en medfödd strävan att överleva skriver Sverker Sörlin i sin bok *Naturkontraktet - om naturumgängets idéhistoria* (1991, s. 37). Ny teknik, nya samhällsorganisationer och nya bosättningsformer har varit medel för att åstadkomma detta (Sörlin 1991, s. 38). Förutom biologiskt arv påverkas människans landskapspreferenser av sociala- och kulturella sammanhang, den fysiska omgivningen, individens uppväxt, utbildning och arbete (Tuan 1974, s. 59).

Werne (1997, s.10) hävdar att människans övertygelser och värderingar påverkas av samtiden och influeras av hur samhället ser ut och vilka kulturella strömningar som finns. Inom kulturvetenskapen kallas detta "zeitgeist" eller på svenska "tidsanda" (Werne

1997, s.47). Tidsandan är i ständig förändring, vilket gör att vissa uppfattningar förändras snabbt medan andra är mer varaktiga och anses som självklara under en längre tid (Werne 1997, s.11). För att ge ett historiskt perspektiv på hur detta har sett ut inleds avsnittet om den kulturella förklaringsmodellen med en historisk tillbakablick som översiktligt beskriver sambandet mellan samhället, dess utveckling och landskapssynen.

Sörlin (1991, s. 101) påstår att kunskapen om miljöproblemen och det ekologiska synsättet är det mest signifikanta för den nutida samhällssynen och Andersson (1998, s. 229) menar att kulturens förankring i den svenska naturen är ett typiskt kulturdrag för Sverige. Därför fokuserar jag på dessa aspekter när jag beskriver vilka kulturella och sociala företeelser som troligen har haft störst inverkan på mina landskapspreferenser. Jag beskriver även vad som är typiskt för det svenska landskapet - den fysiska omgivning som har påverkat mina landskapspreferenser.

Därefter berättar jag om min uppväxt, där även landskapsbeskrivningen fördjupas och jag förklarar vilken utbildning jag har. Tuan (1974, s. 59) poängterar att yrke har betydelse för värderingar och övertygelser. Mina tidigare arbeten har varit många, av varierande slag och tillfälliga och jag väljer att inte fokusera närmare på dessa utan lyfter bara fram yrkeserfarenheten jag har som landskapsarkitekt.

HISTORISK TILLBAKABLICK

Då de första verktygen utvecklas någon gång för 5,5 miljoner år sedan inleds människans kultiverade historia som jägare och samlare (Sörlin 1991, s. 38). Människorna var då sårbara och beroende av naturen, vilket avspeglas i natursynen; de hade stor respekt och kände en samhörighet med den (Sörlin 1991, s. 39).

Agrarsamhället

Jordbruket utvecklades i tvåflodslandet kring Eufrat och Tigris, dagens Iran, Irak och Egypten, för 10 000 år sedan (Sörlin 1991, s. 43). Sörlin (1991, s. 43) skriver att fler människor därmed kunde få

näring på en mindre yta och att det är troligt att befolkningstillväxt och resursbehov är de viktigaste orsakerna till jordbrukets framväxt.

Jordbruket, med dess bevattningssystem blev en typ av människoskapad natur - det första kulturlandskapet (Sörlin 1991, s. 44). Sörlin (1991, s. 44) menar att detta födde en förändrad natursyn, naturen blev vildmarken. Människorna kände trots detta fortfarande en stark samhörighet med naturen då de var beroende av den. Medan människorna tidigare hade vördat allt i naturen var den agrara människan selektiv - kulturväxterna dyrkades medan de vilda rovdjuren sågs som fiender då de var ett tydligt hot mot tamdjuren (Sörlin 1991, ss. 45-46).

Den antika natursynen

Enligt Sörlin (1991, s. 53) har en stor del av den europeiska tankehistorien sina rötter i Babylonien, Egypten och Persien, men det är först från antikens Grekland som vi kan hitta nedskrivna källor som beskriver befolkningens natursyn. Denna natursyn har haft stor påverkan på kulturen i Europa och det var vid denna tid som grunden till all vetenskap lades (Sörlin 1991, s. 55).

Det fanns inget i den traditionella grekiska religionen som talade för att människan skulle uppträda som naturens härskare, man såg inte heller naturen som helig eller besjälad - den var materiell; kosmologen Anaxagoras beskrev till exempel solen som en brinnande sten (Sörlin 1991, s. 57).

Den judisk-kristna natursynen

Sörlin (1991, s. 62) beskriver den antika natursynen som en mosaik av trosföreställningar och myter och det är ur denna massa den judisk-kristna naturföreställningen har vuxit fram. Det judisk-kristna arvet är en av de mest karaktäristiska dragen för kulturen i Europa och är därför essentiell att studera för att skapa förståelse för den europeiska natursynens utveckling (Sörlin 1991, s. 51).

Enligt Sörlin (1991, ss. 62-72) var det människans förnuft och tekniska förmåga som gjorde att hon kunde höja sig över naturen och detta ser vi exempel på både i den antika och judisk-kristna

synen. Något som är specifikt för den judisk-kristna traditionen är dock att människan, av Gud, har ställts att bestämma över allt annat levande (Sörlin 1991, s. 65). I första Moseboken kan man läsa:

*"Var fruktsamma och föröka er, uppfyll jorden och lägg den under er.
Härska över havets fiskar och himlens fåglar och över alla djur som
myllrar på jorden."
(första moseboken kapitel 1 vers 28)*

Sörlin (1991, s. 65) påpekar att den kristna natursynen med människan i centrum här blir tydlig och att detta är en av grundkomponenterna i det västerländska tänkandet. Det framgår dock inte i Bibeln hur människan ska härska men det går att urskilja två synsätt (Sörlin 1991, s. 65). Det ena synsättet går ut på att människan härskar och tar ansvar för naturen så länge hon har nytta av den medan den andra ser på människan som, med mandat från Gud, förvaltare för att kunna bevara skapelsen (Sörlin 1991, s. 67).

Odling sågs som en helig handling då brytande av ny mark var ett led i den gudomliga planen och det användes även som ett vapen mot de nomader och jägare som inte såg vildmarken som fientlig - i Guds namn försökte européerna tämja såväl människor som natur (Sörlin 1991, s. 62).

Medeltid, 400 - 1400 e.kr

Under medeltiden kom synen på naturen att innefatta även övernaturliga varelser så som änglar, helgon och de dödas andar (Sörlin 1991, s. 58). Moder natur hade en stor roll och hennes

fruktbarhet frambar växter, djur och metaller i jordens innandöme (Sörlin 1991, s. 73). Denna syn på naturen tros ha skapat vissa restriktioner; att bryta metaller uppfattades som kontroversiellt och att skövla skogar samt förorena sjöar och vattendrag mötte stort motstånd (Sörlin 1991, s. 73).

Renässansen, 1400 - 1600 e.kr

I takt med att ett vetenskapligt synsätt växte sig allt starkare under renässansen försvann den mystiska synen på naturen och tankesättet med "moder natur" sågs som vidskepelse (Sörlin 1991, s. 74). När vetenskapen förklarade hur naturen fungerade påverkades människans sätt att se på den och ingrepp i naturen blev allt mer accepterat och rentav uppmuntrat (Sörlin 1991, s. 76).

Upplýsningstiden, 1600 - 1700 e.kr

Synen på naturen som en jungfru, orörd och oskuldsfull inledde medeltiden men i början av upplysningstiden sågs naturen snarare som en argbigga, ett hotfullt kaos och människans uppgift var att tämja henne och göra henne till en lydig slav (Sörlin 1991, s. 77).

Sörlin (1991, s. 81) skriver att en ny världsbild växte fram. Näringslivet expanderade; man dikade ur träsk, avverkade skogar och bröt metaller i större utsträckning än tidigare (Sörlin 1991, s. 81). Det rådde optimism under upplysningstiden och det fanns inga gränser för vad människan trodde hon kunde uträtta, vilket slutligen ledde fram till den industriella revolutionen (Sörlin 1991, s. 81-83).

Industrialismen 1700 - 1800 e.kr

Under industrialismen växte sig den mänskliga optimismen allt starkare, man såg bara möjligheter och människan tog sitt öde i egna händer (Sörlin 1991, ss. 83-87). Industrierna kunde producera varor med en hastighet som tidigare hade varit otänkbart och detta lade grunden för en ökad konsumtion samt smak för mode och nyheter (Sörlin 1991, ss. 87-88).

Kulturella influenser idag

I Sverige, som i så många andra länder, innebar industrialismen en inflyttning från landsbygden till städerna (Henriksson 2013, s.219). Många ingrepp gjordes i naturen; man skapade vattenkraftverk för att vinna ut el från forsarna, vägnätet utvecklades för att få effektiva transporter, åsar och berg bröts för att få byggnadsmaterial till de växande städerna och skogarna avverkades (Andersson 1998, s. 227). Detta skapade en rädsla bland befolkningen, en rädsla för erosion, avskogning och uttömmande av naturresurser vilket bidrog till en större ekologisk medvetenhet och en naturromantisk syn som speglade av sig på samhället och på kulturen (Andersson 1998, s. 227). Landskapet blev något att inspireras av istället för att tygla och begreppet ekologi myntades (Sörlin 1991, ss. 123-124, 191; Andersson 1998, s. 227).

Det ekologiska tankesättet

Sörlin (1991, s. 101) påstår att varje tid har sitt dominerande tankesätt och att vårt tankesätt idag är det ekologiska. Den ekologiska ideologin började ta form redan på 1700-talet och många vetenskapsmän har bidragit till den (Sörlin 1991, ss. 104-152). Den mest betydande är

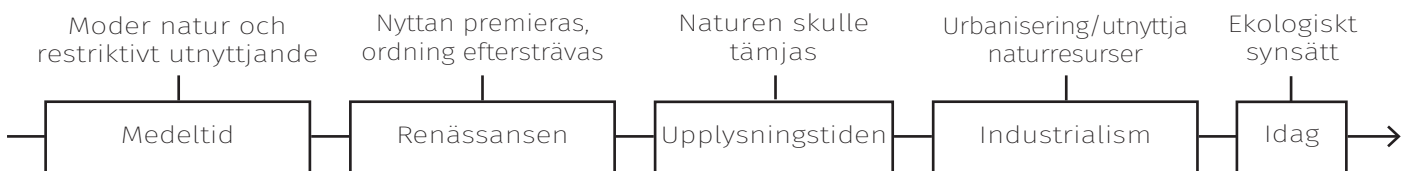
Charles Darwin med evolutionsteorin och själva begreppet ekologi myntades 1866 då Ernst Haeckel definierade det som "vetenskapen om förhållandena mellan organismer och deras omgivning" (Sörlin 1991, ss. 123-124). Anammandet av begreppet skedde inte direkt men det växte sakta i kraft för att på 1960-talet bli ett självständigt forskningsområde (Sörlin 1991, ss. 257).

Det är två idéer som kan anses mest betydande i denna natursyn, den ena om naturen som skör och sårbar och den andra med synen på naturresurserna som ändliga (Sörlin 1991, ss. 142-143). I och med den rådande miljökrisen står det klart att vi måste förändra vårt umgänge med naturen (Sörlin 1991, ss. 154). Ett hot mot civilisationen har framträtt och det i form av naturen själv (Sörlin 1991, s. 255). Mycket av utvecklingen handlar om att etablera buffertar och minimera risker och framförallt att jobba med naturen istället för emot den (Sörlin 1991, ss. 265, 274).

Landskapet som kulturell inspirationskälla

Andersson (1998, s. 227) hävdar att svenskar har en speciell relation till naturen och denna natursyn går bland annat att utläsa i våra språkliga rötter. Tittar man på det latinska ordet för skog (forresta) har det en betydelse som utsida eller utanförskap medan det svenska ordet skog härstammar från fornisländskan och har ett släktskap med ordet skydd - nordbons hemvist (Andersson 1998, s. 233).

En speciell företeelse som också pekar på svenskens nära relation till naturen är allemansrätten som formulerar elva rättigheter och skyldigheter för ett kollektivt nyttjande av landskapet (Andersson 1998, s. 230).

Sörlin (1991, s. 191) har en hypotes om att just denna svenska tradition, närhet till naturen och friluftsliv är av stor betydelse för det välvilliga mottagandet av miljökraven som har kommit under de senaste decennierna. Han anser att det är logiskt att ett folk som använder och uppskattar naturen så mycket som svenskar gör har enkelt att inse nackdelarna med miljöförstöring i större skala (Sörlin 1991, s. 191).

Naturen är en del av den svenska identiteten, både närheten till den, dess estetiska och symboliska värde samt naturresursernas betydelse för den nationella ekonomin (Sörlin 1991, s. 191).

Andersson (1998, s. 229) anser att gemensamma kulturdrag för Sverige är återhållsamhet, lugn, kärvhet, ordning och ett begränsat antal uttryck. Han förklarar att svensk kultur följer naturens rytm, förändringen går långsamt och anpassas ständigt till situationen - det är ett harmoniskt kulturklimat där landskapet alltid har funnits som klangbotten (Andersson 1998, s. 229). Tuan (1974, s. 59) förklarar att den fysiska omgivningen har betydelse för vad en person anser tilltalande, vilket styrker Anderssons tes om att det svenska landskapet har haft stort inflytande på det svenska kulturklimatet. När den svenska natursynen tolkas av poeter, målare eller arkitekter uppvisar detta ofta en tilltro till landskapet (Andersson 1998, s. 229).

Det svenska landskapet

Tittar man på landskapsarkitektur världen över är den alltid betingad av platsens förutsättningar men det är ovanligt med en sådan samstämmighet mellan skapat landskap och naturgivet vilket ofta är fallet i Sverige (Andersson 1998, s. 230). Det typiska för det svenska landskapet är enligt Andersson (1998, s. 230) *det klara nordiska ljuset, den begränsade naturtypologin och den geomorfologiska regelbundenheten*.

Det *nordiska ljuset* beror på låga vattentemperaturer som sänker luftfuktigheten och därmed gör atmosfären mer genomskinlig (Andersson 1998, s. 230). Årstidernas färgskiftningar går att uttyda i utdragna gryningar och skymningar där färgskalan består av olika nyanser av grått, grönt och blått (Andersson 1998, s. 230). Detta kalla ljus innebär att bleka och dämpade färger kan komma

till sin rätt och upplevas mycket intensiva i jämförelse med hur de upplevs i ett varmare klimat på en lägre latitud (Robinson 2004, s. 107).

Sverige har en *begränsad naturtypologi* och Andersson (1998, s. 230) förklarar att Hugo Sjörs har klassificerat det svenska landskapet i 12 huvudsakliga växtsamhällen. De till antalet begränsade landskapsuttrycken har genererat i en samstämd formgivningstradition i landet (Andersson 1998, s. 230). Anledningen till att det finns så få växtsamhällen är det kalla klimatet med långa vintrar och den magra jordmånen som minskar möjligheterna till ett rikligt biologiskt liv (Andersson 1998, s. 230).

Den geomorfologiska regelbundenheten har orsakats av inlandsisen som drog tillbaka för 10 000 år sedan (Andersson 1998, s. 230). Isen gav struktur till landskapet med konkava och konvexa ytformer och innefattas av åsryggar och urgröpta vattensystem (Andersson 1998, s. 230).

Dessa grunddrag är de som svenska landskapsarkitekter har utgå ifrån (Andersson 1998, s. 230). Andersson (1998, s. 230) menar att den svenska traditionen ofta handlar om att med omsorg välja en plats och förstärka och renodla dess kvalitéer snarare än att förändra dem.

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Finns det en koppling mellan det ekologiska tankesättet i dagens samhälle och platsen, det vill säga, kan platsen påstås bidra till ekologisk hållbarhet?

Andersson (1998, s. 229) anser att gemensamma kulturdrag för Sverige är återhållsamhet, lugn, kärvhet, ordning och ett begränsat antal uttryck. Kommer detta i uttryck på platsen?

Uppvisar platsen en tilltro till landskapet?

Jag som individ

Jag föddes 1990 och är det äldsta syskonet i en barnaskara på tre. Båda mina föräldrar har svensk ursprung. Jag är döpt och firar de kristna högtiderna, men är inte troende och går inte i kyrkan förutom vid bröllop, dop och begravningar.

Jag kommer från Sundsvall som är en av de större städerna längs norrlandskusten. Närheten till havet är påtaglig och det är en kuperad terräng som beror på att staden ligger mellan två berg. Det bostadsområde som jag växte upp i ligger på baksidan av det norra stadsberget och heter Bosvedjan.

Bosvedjan domineras av rektangulära lägenhetshus som byggdes på slutet av 60-talet. Husen påminner om rektangulära vita kartonger med bruna platta tak. Lägenheterna bildar tillsammans en av Sveriges största bostadsrättsföreningar med 1033 lägenheter. Mina första minnen kommer ifrån den tid då jag och mina föräldrar bodde i en sådan lägenhet.

Mina föräldrar köpte en tomt i ett oexploaterat sommarstugeområde när jag var mycket liten. De byggde en stuga som till en början var ganska spartansk, men som med tiden både fick el och vatten. Mycket av mina föräldrars lediga tid spenderade vi ute vid stugan och jag fick lära mig allt det som hör kustlivet till, från att undvika giftiga bär till att lägga nät.

När jag var fyra år flyttade vi till ett radhus som ligger i utkanten av Bosvedjan i direkt anslutning till skogen och med stora öppna ytor för lek. Vi hade nära till låg- och mellanstadieskolan som låg mitt i området 150 m från vårt hus och det var nära till kompisar.

Min utbildning består av nio år på grundskolan, tre år på gymnasial nivå på det naturvetenskapliga programmet och fem år på universitetsnivå där jag läser till landskapsarkitekt. Gymnasieutbildningen skapade en förtrogenhet till de naturvetenskapliga angreppssätten och väckte ett intresse för att förstå mer.

Landskapsarkitektutbildningen lockade mig då fascinationen för naturvetenskap kunde kombineras med min kreativa förmåga. Jag såg det samtidigt som en möjlighet att kunna påverka samhället och förbättra människors levnadsförhållanden. Jag har alltid haft ett stort

intresse för hur min omgivning ser ut och har sedan jag var liten selsatt mig med att försöka påverka och förändra den. Jag var den typ av barn som envist stannade kvar i snöhögen och grävde på snökojan långt efter att de andra barnen hade lessnat och när jag gick på gymnasiet ägnade jag mitt projektarbete till att skapa en trädgård på skolgården. Så när jag väl upptäckte landskapsarkitektutbildningen föll det sig som ett naturligt val.

Utbildningen i landskapsarkitektur har förutom gestaltande kurser innefattat kurser i växtlära, geologi, hydrologi, marklära, formlära, samhällshistoria, trädgård- och parkhistoria, ekologi och samhällsplanering. Den gestaltningsmetod som framförallt används på utbildningen är *"inventering-analys-program-förslag"* vilket har påverkat mig på så vis att jag ofta ser på form som ett svar på en fråga eller ett problem. För mig blir formen inte bara till utan den växer fram utifrån de förutsättningar som kartläggs tidigt under processen.

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Finns det någon likhet mellan platsen och den fysiska omgivningen som jag har växt upp i?

Finns det aspekter från min utbildning som kan kopplas till min upplevelse av platsen?

Detta avslutar teoridelen. Jag har berört de olika varande som bidrar till att jag tycker som jag tycker - mig som biologisk organism, mig som kulturell och social varelse samt mig som individ.

FRÅGOR SOM JAG TAR MED MIG TILL ANALYSEN

Beskrivs preferenser i platsbeskrivningen som inte kan härledas till någon av de studerade teorierna?

ANALYS

I detta kapitel förklarar jag vad mina landskapspreferenser påverkas av. Frågorna från teoridelen besvaras och kapitlet sammanfattas genom att jag belyser vilka aspekter från teorin som har haft betydelse för mina landskapspreferenser.

SVAR PÅ FRÅGORNÄ FRÅN TEORIN

S: Svar grundat på Sohlbergplassen

P: Svar grundat på Prästgatan

Den biologiska förklaringsmodellen

Är det något specifikt i miljön som fångar ögats uppmärksamhet?

S: Ja, jag lägger märke till element som känns främmande, oväntade och avvikande. Framförallt är det kontraster som fångar min uppmärksamhet.

P: Ja, skillnader och kontraster är det dominerande intrycket.

Väcker hörseln och luktsinnet några känslor och minnen?

S: Ja, tystnaden och doften av natur påminner mig om harmoni medan ljudet av en bil påminner mig om civilisationen.

P: Nej, jag beskriver inte någon doft och de ljud som beskrivs är antingen mycket påtagliga, som kyrkklockan eller överraskande som ljudet av ett gnekande fönster alldeles ovanför mitt huvud.

Är det någon taktil upplevelse som är utmärkande på platsen?

S: Ja, den mest påtagliga känslan är den av kyla.

P: Nej

Finns det något på platsen som gör att den upplevs inneslutande?

S: Ja, betongväggen som omger plattformen skapar en känsla av inneslutenhet vilket förstärks av träden och det faktum att plattformen är placerad precis i bryn-zonen. Det blir tydligt hur kraftfull den inneslutande effekten är då jag rör mig mot utsikten. Formen på plattformen får mig att röra mig i en mjuk böljande rörelse trots att det är möjligt att röra sig i en rät linje.

P: Ja, gatan har en tydlig rumslighet och byggnaderna bidrar till att skapa en känsla av inneslutenhet.

Finns det en känsla av att befinna sig nedanför eller ovanför på platsen?

S: Ja, på Sohlbergplassen är känslan av att befinna sig ovanför påtaglig. Den påtagliga höjdskillnaden mellan utkiksplatsen och sjön nedanför bidrar till en känsla av allsmäktighet.

P: Ja, det finns en viss känsla av att befinna sig nedanför på platsen i och med att byggnaderna ramar in gaturummet. I beskrivningen av Prästgatan beskriver jag det som en positivt laddad känsla av intimitet och inneslutning.

Finns vegetation närvarande?

S: Ja, vegetation finns närvarande och det finns en stark känsla av naturlighet.

P: Nej

Finns vatten närvarande?

S: Ja, Atnsjöns närvaro är påtaglig på platsen

P: Nej, Vatten är inte visuellt synbart på platsen, men däremot vet jag att vatten finns i närheten eftersom att jag är bekant med platsen sedan tidigare.

Finns kontraster i skala, stil, textur och/eller färg?

S: Ja, den starkaste kontrasten är den mellan naturen och det konstruerade. Gränsen mellan naturelementen är svår att utskilja, det går inte att säga var berget övergår från att vara berg till dal. Plattformen skiljer sig från det naturgivna på det sättet, där är gränsen skarp. Utkiksplatsen ger det diffusa mellanrummet mellan träden en konkret form som är organisk men inte naturlig. De andra kontrasterna är delikata. Den organiska formen på plattformen

men balanseras upp med de kantiga stålgerillren som är nedfälda i golvet. Den kalla gråa färgen på betongen kontrasterar mot den mättade orange-bruna färgen på tallstammarna. Kontrasten i skala består främst av människans litenhet gentemot de stora landskapsstrukturerna. Kontrasterna finns, men de håller sig inom ett begränsat register.

P: Ja, det finns kontraster i framförallt stil, textur och färg.

Upplevs miljön lagom komplex, finns det många skilda element?

S: Ja, platsen är uppbyggd av få tydliga elementen och upplevs välorganiserad och genomtänkt. Element är himlen, bergen, dalen, sjön, träderna och plattformen. Plattformen i sig består även den av några få skilda element vilka är betongen, gallerdurken och stälpelarna som håller upp konstruktionen samt räcket mot utsikten. Komplexiteten skapas av den organiska formen på utkiksplatsen som skapar en spänning och gör konstruktionen intressant.

P: Ja, det är många skilda element att upptäcka på platsen vilket gör att den känns innehållsrik men inte invecklad.

Finns det en känsla av mystik på platsen, något som lockar besökaren att röra sig vidare?

S: Ja, utsikten på Sohlbergplassen döljs dels av tallarna och dels genom att utkiksplatsen har en organisk form. Jag lockas ut för att få en klarare vy.

P: Ja. Gatans böljande och slingrande form bidrar till mystiken på platsen, det skapar en nyfikenhet kring vad som finns bakom nästa krök.

Känns platsen sammanhållen, hänger den samman och känns ordnad?

S: Ja, plattformen är gjuten som ett stycke, där betongen bildar både golv och väggar. Det finns dessutom en precision i place-

ringen av gallerdurken vilket ger ett ordnat intryck.

P: Ja, den känns sammanhållen på så vis att det är ett tydligt definierat gaturum med en enhetlig markbeläggning och armaturer som håller samman helhetsintrycket.

Är platsen läsbar, är den lätt att förstå och komma ihåg?

S: Ja, den är enkel att förstå men upplevs inte som monoton. Formen på plattformen är uttrycksfull och den samspelar med omgivningen vilket skapar en minnesvärld bild av platsen. Det är egenskaper hos en läsbar plats - element som gör platsens funktion lätt att förstå och komma ihåg.

P: Ja, byggnaderna är de som definierar gaturummet och det är till stor del deras varierande uttryck som gör platsen minnesvärd. Den böljande formen ger gatan identitet.

Erbjuder platsen utsikt?

S: Ja, eftersom det är en utkiksplats är utsikten en viktig del av platsens identitet.

P: Nja, det finns en svag sekundär utsikt på platsen - insikten om att jag kan upptäcka något nytt efter nästa krök eller på krönet av gatan. Det bidrar till känslan av att vilja röra sig vidare.

Erbjuder platsen skydd?

S: Ja. Utkiksplatsens placering i brynzonen skapar en trygghet. Spetsen på plattformen är dessutom nedsänkt med två trappsteg vilket gör att betraktaren får stöd i ryggen när han tittar på utsikten och detta förstärker känslan av skydd ytterligare.

P: Nej. Det råder en viss känsla av utsatthet och detta blir tydligt i texten om Prästgatan eftersom jag föredrar att vara i rörelse när jag befinner mig på platsen.

Den kulturella förklaringsmodellen

Finns det en koppling mellan det ekologiska tankesättet och platsen, det vill säga, kan platsen påstås bidra till ekologisk hållbarhet?

S: Ja, den påminner om vad det är vi måste försöka bevara. Sohlbergplassen uppmärksammar den norska naturen och får mig att uppskatta den mer. Konstruktionen tar stor hänsyn till omgivningen. Vegetationen under utkiksplatsen klarar sig tack vare att solljus och vatten kan leta sig ner mellan ribborna i gallerdurken som är nedsänkt i golvet. Formen på plattformen är anpassad så att man inte skulle behöva fälla några träd när man byggde den och även detta visar på en ekologisk medvetenhet.

P: Nej

Andersson (1998, s. 229) anser att gemensamma kulturdrag för Sverige är återhållsamhet, lugn, kärvhet, ordning och ett begränsat antal uttryck. Kommer detta i uttryck på platsen?

S: Ja, stilen på Sohlbergplassen känns typiskt skandinavisk, avskalad och enkel i sin utformning. Min tolkning är att detta är precis vad Andersson (1998, s. 229) menar med sin beskrivning av de gemensamma kulturdragen i Sverige.

P: Nej

Uppvisar platsen en tilltro till landskapet?

S: Ja, platsen visar inte bara upp en tilltro till landskapet - det är närmast en hyllning till det.

P: Nej

Finns det någon likhet mellan platsen och den fysiska omgivningen där jag har växt upp?

S: Ja, det svenska och norska landskapet är på många sätt lika och

på andra sätt inte. Den norska naturen känns mer dramatisk än den svenska men det är samma typ av ljus, naturtypologin är begränsad och inlandsisen har påverkat Norge på liknande sätt som i Sverige.

Även om min hemmiljö inte är lika dramatisk finns det en likhet mellan dalen vid Sohlbergplassen och min hemstad Sundsvall - staden mellan bergen. Tallvegetationen känns också bekant medan den mintgröna mattan av renlav känns exotiskt i jämförelse med den svenska risvegetationen. Vattenfallet som jag kör förbi på väg till Sohlbergplassen gör att miljön känns ännu mer exotisk. Det finns likheter, jag känner igen mig i miljön men samtidigt finns en spänning som skapas av de element som jag inte väntar mig.

P: Nja, men det påminner om miljöer som jag under min uppväxt har besökt på semester och det kan därför vara associerade med bra minnen

Finns det aspekter från min utbildning som kan kopplas till min upplevelse av platsen?

S: Ja, formen på plattformen är ett resultat av viljan att bevara tallarna på platsen och detta ligger nära till hands hur jag tycker om att arbeta. Det finns en medvetenhet kring växternas behov och värdet i att bevara befintligt istället för att plantera nytt som jag kan uppskatta tack vare de växtkunskaper som jag har tillgodgjort mig under utbildningen.

P: Ja, i litteratur som vi har läst under utbildningen tas medeltida stadsdelar ofta upp som goda exempel i fråga om skala och innehåll.

Beskrivs preferenser i platsbeskrivningen som inte kan härledas till någon av de studerade teorierna?

S: Ja, varför jag tilltalas av platsens lekfullhet framgår inte av teorin.

P: Ja. Preferensen för den varma färgskalan förklaras ej.

FRÅGOR - DEN BIOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLEN	S	P	FRÅGOR - DEN KULTURELLA FÖRKLARINGSMODELLEN	S	P
Är det någon specifik i miljön som fångar ögats uppmärksamhet?	✓	✓	Finns det en koppling mellan det ekologiska tankesättet i dagens samhälle och platsen, det vill säga, kan platsen påstås bidra till ekologisk hållbarhet?	✓	—
Väcker hörseln och luktsinnet några känslor och minnen?	✓	—	Andersson (1998, s. 229) anser att gemensamma kulturdrag för Sverige är återhållsamhet, lugn, kärvhet, ordning och ett begränsat antal uttryck. Kommer detta i uttryck på platsen?	✓	—
Är det någon taktil upplevelse som är utmärkande på platsen?	✓	—	Uppvisar platsen en tilltro till landskapet?	✓	—
Finns det något på platsen som gör att den upplevs inneslutande?	✓	✓	Finns det någon likhet mellan platsen och den fysiska omgivningen där jag har växt upp?	✓	(✓)
Finns det en känsla av att befinna sig nedanför eller ovanför på platsen?	✓	✓	Finns det aspekter från min utbildning som kan kopplas till min upplevelse av platsen?	✓	(✓)
Finns vegetation närvarande?	✓	—	Beskrivs preferenser i platsbeskrivningen som inte kan härledas till någon av de studerade teorierna?	✓	✓
Finns vatten närvarande	✓	—			
Finns kontraster i skala, stil, textur och/eller färg?	✓	✓			
Upplevs miljön lagom komplex, finns det många skilda element?	✓	✓			
Finns det en känsla av mystik på platsen, något som lockar besökaren att röra sig vidare?	✓	✓			
Känns platsen sammanhållen, hänger den samman och känns ordnad?	✓	✓			
Är platsen läsbar, är den lätt att förstå och komma ihåg?	✓	✓			
Erbjuder platsen utsikt?	✓	(✓)			
Erbjuder platsen skydd?	✓	—			

SLUTSATS

Mina landskapspreferenser påverkas av att jag är en biologisk varelse som uppfattar världen på ett visst sätt genom mina sinnen. Överlevnadsinstinkten gör att jag tilltalas av miljöer som har större benägenhet att gynna min överlevnad än miljöer där jag känner mig utsatt. En annan platsegenskap som lockar mig är ett visst mått av spänning. Kaplan och Kaplan (1989) beskriver det som en känsla av mystik medan Cullen (1961) betonar betydelsen av variation, skillnaden mellan HÄR och DÄR, mellan DETHÄR och DETDÄR samt den kraftfulla effekten som kan skapas i relationen däremellan.

Min landskapspreferens påverkas också av att jag är en kulturell varelse som lever i Sverige i början av 2000-talet. Jag påverkas av mina personliga erfarenheter så som min uppväxt och min utbildning. Detta influerar mina övertygelser och värderingar samt min uppfattning av landskapet. Jag har försökt hitta en förklaring till varför jag tilltalas av Sohlbergplassen och Prästgatan genom att studera preferensforskning och källor som uttalar sig om dagens samhälle och jag har kommit fram till följande slutsatser.

Sohlbergplassen

Sohlbergplassen tilltalar alla mina nivåer av varande. Den har egenskaper som ser ut att kunna gynna överlevnad och den upplevs spännande. Platsen präglas av den tid vi lever i just nu och den påminner mig om aspekter från min uppväxt och min utbildning.

Biologisk organism

Platsen har en utmärkande form som rent visuellt fångar mitt intresse. Eftersom synen är människans dominerande sinne är det föga förvånande att det finns visuella kvalitéer i miljön som är utmärkande hos de platser som jag har valt ut som representativa för min landskapspreferens.

De visuella kvalitéerna är inte bara utmärkande, platsens utse-

ende vittnar om kvalitéer som kan gynna min överlevnad. Vatten och vegetation finns närvarande och jag upplever en variation i uttrycket på platsen som bidrar till komplexiteten. Det rumsliga arrangemanget erbjuder skydd samtidigt som det erbjuder utsikt. Miljön är sammanhållen eftersom plattformen består av få distinkta element och få materialval. Den är också läsbar - det är enkelt att förstå platsens funktion och den är minnesvärd.

Miljön upplevs spännande. Den organiska formen på rummet påverkar hur jag rör mig. Cullen (1961, s. 10) skriver att en intressant miljö erbjuder en resa genom tryck och vakuum, mellan utsatthet och inneslutenhet, mellan tvingande och fria rörelser. Det är en bra beskrivning av hur det känns att röra sig på Sohlbergplassen. De trängre partierna är tvingande och styr mig i min rörelse medan de öppna partierna är friare och luften känns nästan lättare att andas - det uppstår en spänning i relationen däremellan. Mystik uppstår genom att formen på plattformen är böljande samt av träden som delvis döljer utsikten.

Kulturell varelse

Sörlin (1991) påstår att det typiska för vår samtid är det ekologiska synsättet. Detta går att urskilja i min preferens för Sohlbergplassen då den påminner oss om den natur vi försöker bevara och har en konstruktion som tar hänsyn till den lokala ekologin på platsen.

Sohlbergplassen har ett utseende som Andersson (1998, s. 229) påstår att vi svenskar ofta uppskattar - den känns avskalad och enkel i sin utformning.

Det finns paralleller mellan Sohlbergplassen och min individuella bakgrund. Landskapet kring Sohlbergplassen påminner om det landskap som jag är uppväxt i och jag känner mig därför trygg i den miljön. Jag kan även känna igen mig i det arbetssätt som Carl Viggo Holmebakk arkitektkontor har arbetat med. Formen på plattformen är resultatet av att tallarna på platsen skulle bevaras. Jag tilltalas av det sättet att arbeta. Jag blir imponerad när jag ser någon som har lyckats åstadkomma det som

jag själv strävar efter, att formen blir ett svar på en fråga eller en lösning på ett problem.

Prästgatan

Jag kan förklara att jag tilltalar av Prästgatan genom att hänvisa till den biologiska förklaringsmodellen - det finns både aspekter som kan gynna mänsklig överlevnad och en spänning i gaturummet. Jag har däremot inte lyckas hitta någon kulturell koppling och parallellen till min individuella bakgrund är svag.

Biologisk organism

Även Prästgatan har ett visuellt uttryck som är uppseendeväckande med sin färgrikedom och sina detaljer. Enligt Wilson (se Sorte 2005, s. 231) är detta en egenskap som talar till människans överlevnadsinstinkt, eftersom människan har blivit selekterade till att leta efter artrika miljöer. Det finns varken vegetation eller vatten närvarande vilket innebär att dessa landskapselement inte är nödvändiga för att jag ska tilltalar av en plats. Detta är en aning förvånande med tanke på att Hägerhäll (2005, s. 210) pekar på naturlikhetsen som den mest signifikanta aspekten för landskapspreferens.

Platsen känns sammanhållen då gaturummet är tydligt definierade och har en enhetliga markbeläggningen medan läsbarheten skapas av byggnaderna som definierar gaturummet och deras varierande uttryck som gör platsen minnesvärd och läsbar.

Spänningen och mystiken skapas av den tydliga skillnaden mellan HÄR och DÄR - gatans slingrande och böljande form skapar en intressant rumslig upplevelse. Byggnadernas höjd i förhållande till gatans bredd skapar en känsla av intimitet och inneslutenhet vilket jag uppskattar.

Platsen erbjuder endast sekundär utsikt och inget skydd vilket resulterar i att jag inte känner mig speciellt trygg på platsen - jag håller mig helst i rörelse än förblir stillastående.

Kulturella aspekter

Det går varken att utläsa ett ekologiskt tankesätt eller ett avskalat och enkelt uttrycket som ofta tilltalar oss svenskar. Jag ser inga direkta paralleller mellan miljön som jag har växt upp i och Prästgatan. Jag har däremot besökt liknande platser som barn och har positiva associationer i samband med detta. Medeltida stadsmiljöer nämns ofta som bra stadsrum i vår utbildning och jag kan såklart vara påverkad av detta när jag valde att studera Prästgatan. Jag tror däremot inte att det påverkade min upplevelse när jag var på platsen. Grundat på denna undersökning anser jag att kopplingen mellan Prästgatan och mig som kulturell varelse samt en individ är svag.

Alla tre nivåer av varande påverkar min landskapspreferens men en plats behöver inte uppfylla alla kriterier för att jag ska tilltalar av den. De frågor som jag har ställt har gjort det enklare att identifiera vilka aspekter som tilltalar vilken typ av varande. De olika nivåerna av varande samverkar och skapar ett komplext helhetsresultat som är föränderligt.

DISKUSSION

I detta kapitel diskuterar jag om syftet har uppnåtts, arbetets slutsatser och metodval. Avslutningsvis diskuterar jag människan som biologisk och kulturell varelse i en större kontext och hur de biologiska och kulturella förklaringsmodellen kan användas i mitt yrke som landskapsarkitekt

HAR SYFTET UPPNÅTTS?

Syftet med detta arbete var att, utifrån biologiska och kulturella modeller, förklara vad mina landskapspreferenser påverkas av. Det har jag till viss del lyckats med även om jag inser att jag inte har gett en heltäckande förklaring. Jag förstår nu att det inte finns ett enkelt svar på vad som påverkar min estetiska smak men jag vet att det är en kombination av mina tre nivåer av varande.

DISKUSSION KRING SLUTSATSEN

Det litteraturen säger om människans sinnesintryck stämmer väl överens med hur jag beskriver min upplevelse av platserna. Tuan (1974, s. 10) pekar ut synen som det dominanta sinnet hos människan, vilket även blir tydligt i mina beskrivningar av platserna då jag främst beskriver visuella aspekter.

Den taktila förmågan kan hjälpa mig att förstå saker som jag inte ser med blotta ögat. Jag tycker det är intressant att just känslan av kyla är utmärkande för min taktila upplevelse. Tuan (1974, s.247) skriver att människans bild av paradiset är en plats där det aldrig är för kallt eller för varmt, för torrt eller för blött. Jag undrar varför just dessa känselintryck är utmärkande? Antagligen går detta att härleda till den biologiska förklaringsmodellen. En plats som har en lagom temperatur och en lagom mängd fukt erbjuder bättre förutsättningar för överlevnad än en plats som inte kan erbjuda det. Jämför detta med den taktila upplevelsen av hårt och mjukt, av strävt eller lent så är det troligt att vi människor inte är lika känsliga mot dessa sinnesintryck eftersom att de har mindre påverkan på vår överlevnad.

Jag blir medveten av doft- och hörselintryck om de är starka, överraskande eller om jag inte har möjlighet att använda synen. De kan väcka känslor och minnen men gör inte alltid det. Detta borde bero på individens erfarenheter, vilka minnen som är förknippade med vilka dofter och hur högt eller intensivt ett ljud eller en doft är.

Enligt min undersökning är varken närvaron av vatten eller vegetation något krav för att jag ska tilltalas av en plats. Men det är en sanning med modifikation. Jag tror att vetskapen om att vatten eller vegetation finns i närheten nästan har lika stor betydelse för mina landskapspreferensen som den fysiska närvaro av det.

Studier av landskapspreferens genomförs oftast genom att deltagarna får studera bilder av olika miljöer och bedöma hur mycket de tycker om varje bild (Hägerhäll 2005, s. 215). Genom denna metod går det inte att bedöma om närheten till naturelementen har någon påverkan på preferensen då försökspersonen inte kan veta vad som händer utanför bildramen. Enligt Appleton (1975, s. 69) tilltalas människor av miljöer som kan gynna mänsklig överlevnad och det kan en miljö med närhet till vatten och vegetation göra i princip lika bra som en miljö som innehåller dessa naturelement. En sådan miljö borde alltså kunna tala till överlevnadsinstinkten och påverka preferensen för en plats.

Jag kunde konstatera att jag är påverkad av det ekologiska tanke sättet i dagens samhälle och att jag tilltalas av det avskalade och enkla estetiken som är ett svenskt kulturdrag. Men det finns många fler influenser som påverkar mina övertygelser och värderingar. Jag har inte ställt tillräckligt många frågor för att kunna ringa in exakt på vilket sätt jag påverkas av mitt mitt kulturella arv.

METODDISKUSSION

Huvudmetoderna i arbetet var en fallstudie, en litteraturstudie och en analys.

Fallstudie

För att uppnå syftet med arbetet var jag först tvungen att förstå vad som faktiskt var mina landskapspreferenser. Jag visste att jag tyckte om vissa platser men inte riktigt vad det var med dessa platser som gjorde att jag tyckte om dem. En fallstudie med inneboende relevans var därför en passande utgångspunkt då det sa något konkret

om min uppfattning av landskapet kopplat till specifika platser.

Granvik (2015 s.58) skriver att en fallstudie genererar kontextberoende kunskap och jag valde att definiera min kontext i form av två skilda platser, Sohlbergplassen och Prästgatan. Platserna blev ett sätt att avgränsa undersökningen och fokus i fallstudien blev således de landskapspreferenser som hade anknytning till dessa två platser. Det var en praktisk avgränsning, även om jag kunde uppleva att det uppstod en viss förvirring kring vad som var fallet i studien. Det är lätt att associera en fallstudie till en fysisk plats, iallafall för oss landskapsarkitekter. Detta såg jag som den största nackdelen med att använda fallstudie som metod.

Fallstudien delades upp i platsanalyser och litterära beskrivningar av platserna. Platsanalysen var viktig för att samla in mina intryck av platserna. Det var praktiskt att börja med den visuella analysen då synen är det mest dominanta sinnet och det är på det viset människor ofta läser av en plats och dess kvalitéer. Metoden "*Dancewalk practise*" var en intressant analysmetod då den öppnar medvetenheten för hur de andra sinnen påverkar upplevelsen av miljön - vilket annars framförallt registreras undermedvetet. Det gav mig en inledande förståelse för sinnenas olika egenskaper som sedan fördjupades med hjälp av litteraturstudien. Detta bidrog till en oväntad dimension av arbetet eftersom jag inte har reflekterat över vilken roll de olika sinnen har tidigare. Genom att förstå detta - synens roll som berättare, ljudets roll som stämningssättare och doftens roll som minnesbärare - har jag hittat verktyg för att lättare kunna programmera en miljö till att få de egenskaper som jag eftersträvar.

Att kliva in i rollen som arkitekturkritiker vid den litterära beskrivningen av platserna kändes relevant och lockande på flera sätt. Att skriva är ett sätt för mig att strukturera mina tankar och åsikter, det hjälper mig att se mer klarsynt. Så lika mycket som det var ett sätt att formulera mina upplevelser till dem som ska läsa uppsatsen var det ett undersökande för mig, ett sätt att förstå platserna ännu bättre. Det var också lockande att träna på att skriva om arkitektur då beskrivandet utgör en stor del i landskapsarkitektyrket.

Att använda Lange (2012) som metodlitteratur var bitvis svårt. Det jag hade mest användning av var det Lange (2012, s. 10) skrev om angreppssätt. Hon presenterar fyra olika och jag tyckte att det formenliga och upplevelsemässiga angreppssättet fungerade bäst i detta fall. Genom att det blir tydligt vad man ska fokusera på blir det lättare att få en röd tråd genom beskrivningen. Jag tycker att det var diffust vad Lange (2012, s. 9) menade med tema och hade svårt att förstå hur jag skulle implementera detta. Walk-through-strukturen var en användbar struktureringsmetod. Det var enkelt att kombinera den med de angreppssätt som jag hade valt.

Litteraturstudie

Efter fallstudien kunde jag svara på hur jag upplever miljöerna. För att uppfylla arbetets syfte, som var att förklara varför de tilltalade mig, vände jag mig till litteratur som berör landskapspreferens. Min utgångspunkt i litteraturstudien var Hägerhäll (2005). Hon fokuserar främst på forskning utifrån ett empiriskt perspektiv och jag tror att det var klokt att använda det angreppssättet. Inom det empiriska perspektivet finns konkreta teorier, ofta grundade på stora empiriska undersökningar, som är enkla att förstå. Det ligger nära det tankesätt som jag, som naturvetare i grunden, är van vid. I motsats till detta finns även det teoretisk-filosofiska perspektivet, som jag har försökt förstå mig på utan att lyckas särskilt bra.

Det var enklare att hitta teorier som gick att härleda till den biologiska förklaringsmodellen än till den kulturella. Hägerhäll (2005 s. 214) förklarar att den biologiska förklaringsmodellen fokuserar på hur den fysiska miljön är uppbyggd och människans respons på detta medan den kulturella förklaringsmodellen fokuserar på människans mentala föreställningar av omgivningen. Med detta som bakgrund kan jag tycka att det inte är så konstigt att det är svårare att få grepp om den kulturella förklaringsmodellen. En människas mentala föreställning av omgivning är svår att förmedla och det kräver litterär eller verbal skicklighet.

Tuan (1974, s. 49) påstår att litterära beskrivningar ger mycket information om en författares kulturella arv och hur denne upplever

sin omvärld. Han beskriver fem kulturella grupper och hur deras landskapsbeskrivningar av det amerikanska landskapet skiljer sig och han påstår att de kulturella skillnaderna mellan grupperna på så vis blir tydliga. Kanske är det så jag skulle ha gjort för att kunna säga något mer konkret om mina egna kulturella preferenser, jag kanske hade behövt jämföra mitt sätt att beskriva platserna med hur andra beskriver dem.

I detta arbete valde jag att vända mig till litteratur som beskriver dagens samhälle, kultur och landskapssyn för att jämföra om det fanns några likheter med mina beskrivningar av platserna. Andersson (1998 s, 227) skriver att utbildningen för landskapsarkitekter växte fram på 1900-talet i Sverige. Mycket av de tankar som präglade 1900-talet förs vidare genom yrkespraxis och kunskap som ärvs från en generation till nästa och dessa tankar bör således ha haft stor inverkan på mig. Anderssons beskrivning av landskapsarkitekturtyrket på 1900-talet och de svenska kulturdragen kändes därför relevant att ta i beaktande i litteraturstudien. Till detta kommer även miljöfrågan som enligt Sörlin (1991) var 1990-talets stora samhällsproblem, vilket det är än idag och därför har en stor påverkan på hur jag värderar min omgivning. Det fanns paralleller mellan denna teori och mina beskrivningar av platserna, men det kändes som att skrapa på ytan. Jag tror att det finns många fler aspekter att beakta än vad som har gjorts i detta fall.

Mycket av litteraturen som jag har utgått ifrån är ganska gammal vilket innebär att det kan finnas ny information som är mer aktuell än den som jag har utgått ifrån. Litteraturen som beskriver kulturdragen i nutidens Sverige är känsligast då detta är föränderligt över tid. Sörlin (1991) beskriver till exempel miljöhotet som det tidstypiska för 1990-talet men sedan dess har vi haft en digital samhällsomställning och globala oroligheter som i lika hög grad påverkar min samhällssyn och därför kan ha inverkan på mina landskapspreferenser. Samtidigt så beskriver både Sörlin (1991) och Andersson (1998) en tid som jag har levt i och som har format mig i mina unga år. Så visst är litteraturen relevant.

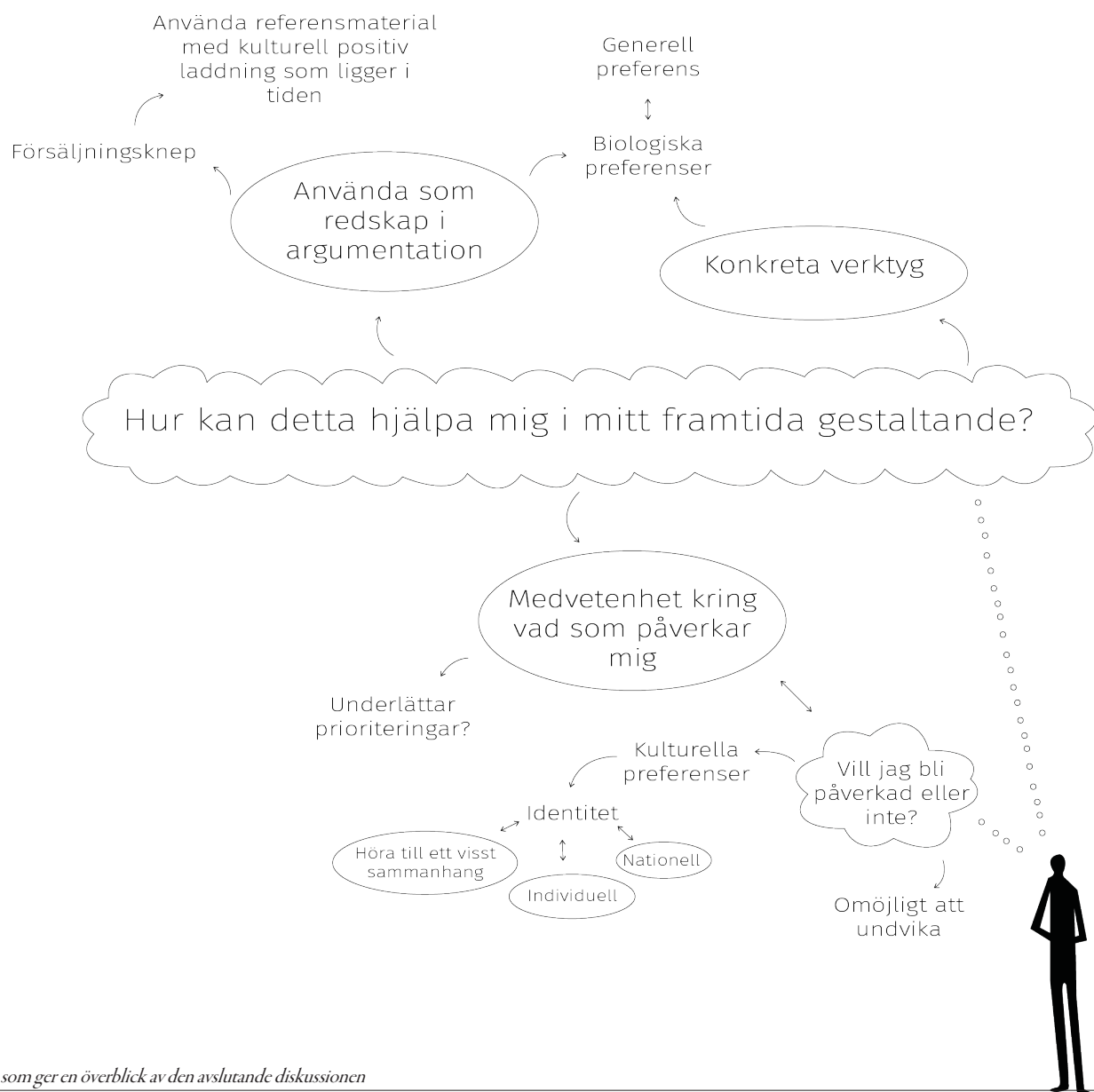
Den historiska tillbakablicken som inleder kapitlet om den

kulturella förklaringsmodellen var ingen större hjälp för att svara på varför jag tilltalas av Sohlbergplassen och Prästgatan men det bidrog med en grundläggande förståelse för hur samhällssynen påverkar människans uppfattning av omgivningen som jag anser är viktig. Mycket av dagens samhälle och kultur har sina rötter i historien och nya samhällsfenomen har varit reaktioner på historiska företeelser. Genom att förstå historien har vi lättare att förstå vår samtid och varför den ser ut som den gör. Detta skrev Vitruvius, den romerske arkitekten och ingenjören, redan kring år 0 då han uttalade sig om att den som ville bli en bra arkitekt borde tillägna sig historiska kunskaper (se Werne 1997, s.71). Den historiska tillbakablicken erbjöd denna grundläggande förståelse.

Den historiska tillbakablicken fokuserar främst på människans natursyn, vilket är svårt att applicera på Prästgatan som saknar naturelement. Detsamma gäller dagens ekologiska natursyn och Anderssons (1998) beskrivning av de svenska kulturdragen. Jag hade därför inte mycket att gå på för att förklara hur min samtid påverkar min syn på Prästgatan. Finns det inget i mitt kulturarv, förutom mina individuella upplevelser, som bidrar till min positiva upplevelse av Prästgatan eller har jag inte lyckats hitta den litteratur som kan förklara det? Min personliga bakgrund skulle även ha kunnat utvecklats mer för att hitta företeelser som kunde förklara att jag tilltalas av Prästgatan.

Analys

Analysen gick ut på att besvara de frågor som hade ställts i teordelen. Detta var en sätt att hålla en röd tråd mellan arbetets olika delar och att knyta tillbaka till det som teorin hade beskrivit. Svårigheten låg i att kunna ställa rätt frågor då dessa var avgörande för slutsatserna av arbetet. Jag kände en viss frustration över att jag inte kunde hitta ett tydligt samband mellan den kulturella förklaringsmodellen och mina preferenser för Prästgatan. Jag ställde inte de rätta frågorna och sambandet mellan de kulturella influenserna och mina landskapspreferenser skulle jag vilja undersöka ytterligare och på ett annat sätt.

BIOLOGISKA OCH KULTURELLA INFLUENSER

Människan som en biologisk organism har varit enkel att förstå. Teorierna är lättillgängliga och det känns som om de har givits stort utrymme inom preferensforskningen. Hägerhäll (2005, s. 215) påstår att de biologiska förklaringsmodellerna är extra intressanta för landskapsarkitekter då de säger något konkret om landskapets fysiska utformning i förhållande till människans beteende. Jag förstår vad hon menar, avsnittet som berör dessa teorier har givit mig konkreta verktyg som jag kan utnyttja i mitt framtida gestaltande. De kulturella teorierna som innefattar människan som social och kulturell varelse samt människan som individ belyser smakpreferensens föränderlighet och att våra övertygelser och värderingar är en produkt av samhället och tidsandan. Det är vad som gör att vi människor skiljer oss från varandra, att trender kommer och går och att vi har en utveckling i samhället.

Den biologiska förklaringsmodellen som arbetsverktyg

Enligt Cullen (1961, s. 11) är ett populärt koncept inom stadsplanering att skapa ordning, symmetri, balans, perfektion och likformighet i omgivningen. Detta påminner om två aspekter som Kaplan och Kaplan (1989) anser är viktiga aspekter för landskapspreferens, nämligen sammanhållning och läsbarhet. Jag har i arbetet konstaterat att detta är viktiga aspekter, men minst lika viktiga är motsatsparet komplexitet och mystik.

Jag måste såklart ta i beaktande att Cullens påstående riktas mot stadsplaneringen då, 1961. Men även om det inte är lika utbrett idag så är våra städer relikter från den tiden. Vi ser för få exempel på en lagom nivå av komplexitet och mystik i stadsmiljön, vilket är synd, för det är dessa aspekter som gör miljön intressant.

Detta fenomen är ett bevis på att även om de biologiska teorierna är generella och stämmer in på de flesta människorna är det

inte alltid som vi landskapsarkitekter kommer ihåg vilken typ av miljö som vi faktiskt föredrar själva. Det är detta som gör den biologiska förklaringsmodellen till ett bra verktyg, den påminner oss om det och ger en förklaring till varför vi tycker som vi gör.

Den inledande delen som berör sinnena och deras olika egenskaper blev en ögonöppnare på det sättet att jag förstod luktsinnets och hörselns betydelse för associationer och minnen. Det är hörseln och luktsinnet som berör våra känslor starkast och för att skapa en intensiv miljöupplevelse blir dessa sinnesintryck viktiga (Tuan 1974, ss. 8-10). Tuan (1974, s. 9) skriver att hörseln har förmåga att kunna förstora en plats och det hade varit intressant att studera hur detta kan utnyttjas i utformningen av en urban miljö.

Det avsnitt som berör de biologiska skillnaderna kan vara användbart vid gestaltning av miljöer för individer som inte stämmer in i bilden som den stereotypa vuxna människan. En sådan enkel sak som att färgen lila upplevs mindre intensiv hos äldre personer kan vara bra att ta i beaktande vid val av perenner till ett äldreboende.

Det teorin säger om vatten och vegetation kan ses som enkla hjälpmedel för att göra en miljö mer tilltalande. Det är element som ofta ligger nära till hands att arbeta med för en landskapsarkitekt. Denna del går dock att fördjupa ytterligare. Olika typer av vattensamlingar anses till exempel olika mycket tilltalande och detta gäller även typer av växter.

Att människor trivs med stöd i ryggen och möjlighet att överblicka det som händer är ett välbekant fenomen för landskapsarkitekter, vilket bland annat Gehl (2010, s.27) poängterar. Att det beror på att den typen av miljö har gynnat överlevnad var däremot nytt för mig. Denna insikt skapar förutsättningar, för att med hjälp av Appletons (1975) teori om utsikt och skydd kunna skapa rumsliga samband där liknande effekt skapas. Platser där man upplevs skyddad men ändå har utsikt kan skapas på flera olika sätt, Appleton (1975 s. 74) påstår att det finns ett oändligt antal arrangemang som åstadkommer detta, vilket kan undersökas ytterligare.

Kulturella influenser - identitet på gott och ont

En individ påverkas av det sociala och kulturella sammanhanget som den lever i och det går ofta att se att individer inom vissa samhällsgrupper delar liknande övertygelser och värderingar (Tuan 1974, s. 246). Det kan handla om invånare i ett land eller i en region, en speciell yrkesgrupp eller en samling personer som inom samma sociala sammanhang. Likheter i preferens kan därför finnas hos dessa personer samt i hur de uttrycker sig; det blir en gemensam identitet. Detta är vad Andersson (1998, s. 229) menar när han påstår att kulturens förankring i den svenska naturen är det mest signifikanta kulturdraget för Sverige. Han påstår att svenska formgivare, konstnärer och arkitekter ofta arbetar med ett begränsat antal uttryck som kan beskrivas med återhållsamhet, lugn, kärvhet och ordning.

Inom landskapsarkitektur kan jag se både för- och nackdelar med denna företeelse. En geografisk identitet som är sammankopplad med ett land eller en region tillför upplevelsevärden och en variation i omgivningen. Det bidrar till en komplexitet som gör världen intressant att upptäcka.

Jag kan uppleva ett visst hot mot de nationella och regionala särdragen idag. Globaliseringen och de ökande resandet gör att kulturella influenser sprider sig längre och snabbare i samhället. Det kan i många fall vara positivt men det finns även en risk för att särdragen suddas ut. Detta är visserligen en naturlig företeelse, genom alla tider har människor inspirerats på sina resor och anpassat det till sin hemmiljö och det som klassas som ett särdrag är och har alltid varit föränderligt. Egentligen tycker jag inte att det är något fel med att särdrag förändras, så länge en variation och komplexitet finns bevarad.

"Människan blir vad hon blir genom sin kultur; hon bär från början gemenskapens märke. Det är sant att hennes delaktighet alltid måste vara partiell - ingen enskild förmår ju omfatta släktets väldiga erfarenhet." (Linde se Werne 1997, s.30)

Citatet belyser hur människan å ena sidan är en del av ett större sammanhang och å andra sidan är en individ med unika egenskaper. Även som del av ett större kulturellt sammanhang är individen unik, med individuella övertygelser och värderingar som påverkar dennes preferens. Individens personliga erfarenheter, den fysiska omgivningen som denna befinner sig i samt utbildning och yrke påverkar individens övertygelser och värderingar (Tuan 1974, s. 59).

De som utbildar sig till arkitekt i Sverige tillhör en homogen samhällsgrupp med liknande bakgrund. En nackdel med detta är att den homogena samhällsgruppen resulterar i en relativt homogen arkitektur som är anpassad efter gruppens övertygelser och värderingar. I ett demokratiskt samhälle kan detta anses som ett problem då arkitektur alltid är mer eller mindre tvingande (Werne 1997, s.15). Att det finns ett glapp mellan de som gestaltar och brukar miljöerna är problematiskt, speciellt med tanke på att arkitekter ofta har en estetisk uppfattning som skiljer sig från brukarnas (Werne 1997, s.16; Albertsen; Sternudd se Paget 2008, s.177). Werne (1997, s.16) hävdar att detta problem är viktigt att beakta vid den arkitektoniska gestaltningen. På samma sätt som kulturella skillnader skapar en global mångfald, tror jag att individer med olika bakgrund kan bidra med en mångfald till arkitektkåren och därmed en mer varierad arkitektur.

Kulturella influenser bidrar till identitet - på gott och ont. Jag tycker det är viktigt att vara medveten om detta och ha förståelse för grupper med ett kulturellt arv som skiljer sig från ens egna. Av denna anledning kan jag känna mig ganska frustrerad över att jag inte har kommit fram till någon heltäckande beskrivning av mitt kulturella arv. Tuan (1974, s. 49) påstår att litteraturen är källan till kunskap om andra kulturer och kanske är det dit jag borde vända mig för att vidga min förståelse för de kulturella skillnaderna. Läs böcker av författare från andra länder, med en annan religion och bakgrund. Genom att förstå hur de skiljer sig borde det bli lättare att se vad som är typiskt för mitt egna kulturella arv.

Kulturella influenser - värdeskapare

Det kulturella arvet omfattar i stort sett allt i vår omgivning. Vi påverkas av litteratur, film, politik, trender och samhällsproblem. Jag tror att en förståelse för det kulturella arvets kraft kan vara användbart i en argumentation. Det kan handla om allt från en lösning på ett rådande samhällsproblem till en litteraturreferens. Exempel på detta är tillexempel fokuset på lokal dagvattenhantering, vilket är svar på de ökade mängden av nederbörd vi kan vänta oss i framtiden och därmed ett svar på ett samhällsproblem. En kulturell referens som ofta används i olika landskapsprojekt är begreppet "Körsbärsdalen", vilket är en flört till Astrid Lindgrins böcker om Bröderna Lejonhjärta som i stort sett alla barn i Sverige har läst. Det kan låta som ett billigt knep att ta till, men sådana liknelser kan ha stor påverkan på hur ett förslag tas emot både av allmänhet och beställare. Detta är inget som jag har fokuserat på i uppsatsen, men jag tror det finns mycket intressant att undersöka och reflektera över inom detta område. Det skulle var intressant att titta närmare på hur man skulle kunna utnyttja, hantera och behärska kulturella influenser inom arkitekturen.

Kulturella influenser - viktiga för utveckling

Som Sörlin (1991 ss. 37-38) skriver har alla varelser en medfödd strävan att överleva och all utveckling är medel för att åstadkomma detta. På liknande sätt beskriver Tuan (1974, s. 1) att mänsklighetens problem är motivationen till utveckling och hur problemet uppfattas beror på människans övertygelser, värderingar och hur människan ser på sin omgivning. Ett av dagens största samhällsproblem är klimatförändringen. Efter att ha läst vad Sörlin och Tuan påstår, tycker jag det är konstigt att utvecklingen mot ett hållbart samhälle inte går snabbare.

Jag tror att det finns motsättningar i samhället som gör det svårt att tillräckligt snabbt gå mot den utveckling som behövs. Många av oss i västvärlden har det bra ställt och känner därför inget konkret hot mot vår överlevnad - den biologiska varningsklockan ringer inte. Ekonomi är en aspekt som vi däremot har lätt att relatera till. Med mycket pengar kan man hitta någon stans att bo, få tag i föda och andra

bekvämligheter som gör livet behagligare att leva. Detta kan möjligtvis vara en bidragande orsak till att omställningen till ett hållbart samhälle går långsamt, vi har lättare att prioritera ekonomisk välfärd framför klimatproblem. Detta präglar även landskapsarkitekt-yrket och samhällsutvecklingen som till största del är ekonomiskt styrd. Lösningar för att förbättra miljön nedprioriteras i många fall beroende på bristande ekonomi eller till förmån för byggande av något som genererar en större avkastning. Överlevnadsinstinkten spelar oss ett spratt.

Tuan (1974, s. 1) skriver att vi inte kan komma fram till lösningar på de fundamentala mänskliga problemen utan självförståelse. Det är denna förståelse som jag har sökt efter i den här uppsatsen. Jag har inte kommit fram till några konkreta lösningar, jag vet inte hur jag ska ändra min egen attityd eller hur jag som landskapsarkitekt ska kunna påverka samhället i en ny riktning. Jag har däremot blivit mer medveten om vilka yttre och inre faktorer som påverkar mig och genom en bättre förståelse för de bakomliggande drivkrafterna har jag större möjlighet att förändra min yrkesroll i önskvärd riktning (Molander 1991, se Paget 2008 s. 26).

Reflektion

Det finns en poäng i att ta hänsyn till de biologiska teorierna, de behandlar preferenser som är bestående över tid. Eftersom teorierna grundas på fundamentala mänskliga behov kommer generationer efter oss att tilltalas av samma aspekter i miljön som vi gör idag. Trots denna insikt blir det svårt att skapa tidlös arkitektur, allt vi gör påverkas också av samhället som vi lever i. Vi kan inte undvika det även om vi vill. Arkitekturen blir ett uttryck för tidsandan, den visar på samhällets årsringar och utveckling. De kulturella influenserna kan bidra till variation och utveckling men inom en samhällsgrupp kan de även skapa likformighet då uppfattningar och värderingar delas.

Det här arbetet har främst givit mig en ökad förståelse för mig själv och vad som påverkar mig. Jag hoppas och tror att det kommer vara ett användbart redskap under mitt yrkesliv och att det kommer hjälpa mig att göra prioriteringar som bidrar till god arkitektur.

FORTSATTA FORSKNINGSPRÅGOR

Under arbetets gång har ämnen dykt upp som skulle vara intressant att studera närmare.

Hur kan ljud utnyttjas för att förändra upplevelsen av en plats?

Enligt Tuan (1974, s. 9) har hörseln en förmåga att förstora en plats då den erbjuder information som är bortom vårt synfält. Skulle detta kunna utnyttjas inom landskapsarkitekturen och bidra till upplevelsevärden eller kan detta fenomen i vissa fall vara problematiskt?

Rumsliga arrangemang som genererar effekten av utsikt och skydd

Jag skulle vilja se ett gestaltningsexperiment där olika rumsliga samband undersöks som kan skapa de positiva egenskaperna på en plats som Appleton (1975) beskriver.

Den biologiska förklaringsmodellen som ett analysverktyg

Det hade varit intressant att studera om frågorna som formuleras i teoridelen till den biologiska förklaringsmodellen kan vara användbara som ett analysverktyg. Frågorna skulle kunna användas som en checklista vid platsanalys för att lokalisera brister och möjligheter på en plats.

Skillnad i preferens mellan arkitekter och brukare
Jag skulle vilja se en empirisk undersökning där preferensskillnader mellan arkitekter och brukare studeras, samt vad dessa kan bero på.

Hur man kan utnyttja, hantera och behärska kulturella influenser inom arkitekturen.

De kulturella preferenserna har stor påverkan på människans landskapspreferens, detta har konstaterats i arbetet men inte kunnat förklaras på ett djupare plan. En undersökning som fokuserar på den kulturella förklaringsmodellen och hur man som landskapsarkitekt kan utnyttja, hantera och behärska kulturella influenser kan bli en fortsättning på detta arbete.

REFERENSER

—

- Andersson, T (1998). Trädgårdskonstens funktionalism. I: Caldenby, C. (red), *Att bygga ett land*. Stockholm: Bygghörsningsrådet, ss. 226-241.
- Appleton, J. (1975). *The experience of Landscape*. Chichester: John Wiley & Sons Inc
- Carl Viggo Holmebakk arkitektkonor. (2015). *Sohlbergplassen viewpoint*. [Online] <http://www.holmebakk.no/sohlbergplassen/description.html> [2015-12-21]
- Coss, R & Moore, M. (1990). *All that Glistens: Water Connotations in surface Finishes*. Ecological psychology, 2(4) ss. 367-380.
- Cullen, G. (1961). *The concise townscape*. Oxford: Architectural Press
- Gehl, J. (2010). *Life between buildings - using public space*. Köpenhamn: The danish architectural press
- Henriksson, E. (2013). 1850-1920. I: Hallemar, D & King, A. (red), *Guide till svensk landskapsarkitektur*. Stockholm: Arkitektur förlag AB, s 219-224
- Hermerén, G. *Estetik*. [Online] <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/estetik> [2015-10-15]
- Hägerhäll, C. (2005). Naturen i landskapsupplevelsen och landskapsupplevelsens natur. I: Johansson, M. och Küller, M. (red.), *Svensk Miljöpsykologi*. Studentlitteratur AB, ss. 209-226.
- Hägerstrand, T & Sporrang, U (2015). *Landskap*. [Online] [http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/landskap-\(2-vår-omgivning\)](http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/landskap-(2-vår-omgivning)) [2015-10-05]
- Illustrerad vetenskap (2015). Här är våra sju viktigaste sinnen. *Illustrerad vetenskap*, 23:e augusti. [Online] Available: <http://illvet.se/manniskan/kroppen/har-ar-vara-sju-viktigaste-sinnen> [2015-10-09]
- Johansson, R. (2003). *Case Study Methodology*. [Online] Available: http://www.psyking.net/HTMLobj-3839/Case_Study_Methodology-_Rolf_Johansson_ver_2.pdf [2015-09-15]
- Järv, H. (2015). *Kultur*. [Online] <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kultur> [2015-11-09]
- Kaplan, R & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: a psychological perspective*. New York: Cambrige university press
- Kaplan, S. (1987). Aesthetics, affect, and cognition - environmental preference from an evolutionary perspective. *Environment and behavior*, Vol 19 No 1 ss. 3-32.

- Lange, A. (2012). *Writing about architecture*. New York: Princeton architectural press
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press
- Nyberg, R. (2000). *Skriva vetenskapliga uppsatser och avhandlingar- med stöd av IT och Internet*. 4. Uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Paget, S. (2008). *Aspekter på landskapsarkitektens yrkesroll - med utgångspunkt i skolgårdsutveckling*. Diss. SLU. Uppsala: SLU Service/Repro
- Robinson, N. (2004). *The planting design handbook*. Farnham: Ashgate publishing limited
- Sjögren, P (2015). Preferens. [Online] <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/preferens> [2015-10-05]
- Sorte, G.J. (2005). Parken för Homo Urbanis - stadsmänniskan. I: Johansson, M. och Küller, M. (red.), *Svensk Miljöpsykologi*. Studentlitteratur AB, ss. 227-244.
- Statens vegvesen. (2015). *Nasjonale turistveger*. [Online] <http://www.vegvesen.no/vegprosjekter/Om+vegprosjekter/Turistveger> [2015-09-19]
- Stockholmskällan. (u.å). *Gamla stan*. [Online] http://www.stockholmskallan.se/ContentFiles/SSM/Texter/Text_0001/SSM_DOK_000037.pdf [2015-12-21]
- Stockholms stad. (2015). *Gamla stan*. [Online] <http://www.visitstockholm.com/sv/Se--gora/Sevardheter/gamla-stan/> [2015-12-21]
- Sörlin, S. (1991). *Naturkontraktet*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Sörlin, S. (2015). *Natur*. [Online] <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/natur>
- Tham, K. (1997). *Människan i arkitekturen*. [Online] Available: <http://www.fou.fyrbodal.se/download/18.4b0ec4ea135405c313b6b0/Föreläsning+Klas+Tham.pdf,+alla+sidor.pdf> [2015-10-09]
- Tuan, Y. (1974), *Topophilia - a study of environmental perception, attitudes and values*. New York: Columbia university press
- Werne, F. (1997). *Arkitekturens ismer*. Stockholm: Arkitektur Förlag AB

